

1930'LU YILLARIN İLK YARISINDA ZONGULDAK'I ZİYARET EDEN GEZİ MUHABİRLERİNİN İZLENİMLERİ

Yasin Kayış*

Öz

19.yy'dan beri Zonguldak kömür havzasında hüküm süren azınlık-yabancı hegemonyası Kurtuluş Savaşı'yla darbe olsa da cumhuriyetin ilk yıllarında hâlâ kırlanamamıştı. Genç Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan havzada etkin olmaya çalışırken diğer taraftan kömür üretimini artırmayı amaçlıyordu. Çalışanların koşullarının iyileştirilmesi, teknik yetersizliklerin giderilmesi, demiryolu hattına başlanması ve yerli sermayenin devlet teşvikiyle kömür işletmeciliğine sokulması 1920'ler boyunca atılan önemli adımlar oldu.

Havza 1930'ların ilk yarısında önemli gelişmelere gebeydi. Dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle devletçilik politikasına yönelen Türkiye Cumhuriyeti, Zonguldak'ta kömür işletmeciliğini doğrudan ele almak üzereydi. Bu süreçte Zonguldak üst düzey devlet adamları tarafından ziyaret ediliyor, kömür havzasının millileştirilmesi için hazırlıklar yapılıyordu.

1930'lar aynı zamanda Zonguldak'ta kentleşmenin hızlandığı, sosyal yaşamın da dönüşüme uğradığı yıllar olmuştur. İstihdam imkânlarına bağlı olarak nüfus artmış, bayındırlık ve altyapı hizmetleri önem kazanmış, azınlık-yabancı etkisi azalmış, cumhuriyetin getirdiği değişim kentin dokusuna yayılmaya başlamıştır.

Zonguldak hem ülke ekonomisi açısından hem de yerel bazda önemli dönüşümlere sahne olduğu 1930'lu yıllarda ulusal çaplı gazetelere sık sık konu olmuştur. Bazı gazeteciler devlet adamlarının ziyaretleri vesilesiyle ya da ekonomik değeri açısından kenti ele almış, kentin varlık sebebi olan kömüre odaklanmışlardır. Bazı gazeteciler ise gezi rotalarının bir durağı olarak kenti ziyaret etmişler, sadece yöneticilerle değil halkla da temas kurmuşlardır. Kömür konusunun yanı sıra toplumsal hayatı, belediyeciliği, kent yaşamını, kamu hizmetlerini de mercek altına alan bu gazeteciler Zonguldak'a dair önemli detayları okuyucularıyla paylaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Kömür, Gezi Yazısı, Basın, Ragıp Kemal Cantürk

Impressions of Travelling Correspondents on Zonguldak in the first half of the 1930s

* Dr. Tarih Öğretmeni, *İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü*, 35250, Konak-İzmir/Türkiye, ykayis@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3887-9156

Abstract

Although the minority-foreign hegemony since the 19th century, which dominated the Zonguldak coal basin, took a blow with the War of Independence, it still could not be broken in the first years of the republic. The young republic of Turkey both aimed to be active in the basin and tried to increase coal production. Improving the working conditions of the employees, eliminating the technical inadequacies, starting the railway line instructon and introducing the domestic capital into the coal industry by the state incentives were among the important steps taken during the 1920s.

The basin was open to significant developments in the first half of the 1930s. With the effects of world economic crisis, Turkish Republic that turned toward statism policy was about to take the management of the coal mining in Zonguldak. In this process, Zonguldak was visited by high level government officials while preparations were made for the nationalization of the coal basin.

The 1930s were also the years in which urbanization accelerated and social life transformed in Zonguldak. As a result of the employment opportunities, the population increased, public works and infrastructure services gained importance, the minority-foreign effect decreased; and the changes brought by the republic began to spread throughout the city.

Zonguldak was the subject of national newspapers in the 1930s as the national economy and regional structures underwent significant transformations. Some journalists analyzed the city from the perspective of the official visits or the region's economic value, and thus focused on coal which was the *raison d'être* of the city. Some journalists visited the city as a destination of their route, and contacted not only with the managers but also with the public. Those journalists who reviewed the social life, municipalism, urban life and public services beside the coal share important details with the readers.

Keywords: Zonguldak, Coal, Travel Articles, Press, Ragıp Kemal Cantürk

Giriş

Zonguldak il merkezi, yöredeki taşkömürünün işletmeye açılmasına bağlı olarak 19.yy sonunda doğmuş bir maden kentidir. O zamana kadar küçük bir köy ve iskeleden ibaret olan Zonguldak kısa sürede bir kasabaya dönüşmüş, bu haliyle de Osmanlı'dan cumhuriyete miras kalan tek "*işçi memleketi*" olmuştur.

Cumhuriyet yönetiminin devraldığı Zonguldak adeta bir "*koloni*" halindeydi. Kozmopolit bir yapıya bürünmüş olan kentte yabancı/azınlık sermayesi karşısında milli sermaye son derece sınırlıydı. Maden işletmecilerinin yaşamıyla işçilerin yaşam ve çalışma koşulları arasında da derin çelişkiler vardı.

Yeni rejim 1920'li yıllarda her ne kadar Zonguldak'a karşı ilgisiz kalmamışsa da bu ilgi çok etkili sonuçlar doğurmamış ve atılan adımlar "*kuluçka*" niteliğinde olmuştur. Gerek maden işletmeciliğindeki gerekse de kent dokusundaki radikal

dönüşüm ise 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Bu radikal dönüşümün sonucunda maden ocaklarında devlet işletmeciliğine geçilmiş, işçilerin yaşam ve çalışma koşullarında ciddi iyileştirmeler yapılmıştır. Aynı yıllar Zonguldak'ın kasabadan kente dönüştüğü yıllara da karşılık gelmektedir. Kamu hizmetlerinde bir işçi memleketine yaraşır atılımlar yapılmaya çalışılırken, yeni rejimin ideolojisine bağlı sosyo-kültürel bir değişim de söz konusudur.

1. Taşkömürünün İşlenmeye Başlamasından 1930'lu Yıllara Kadar Zonguldak Kömür Havzası

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Taşkömürü Havzası ve Zonguldak

Zonguldak'ta taşkömürünün bulunmasından Kurtuluş Savaşı sonuna kadar geçen yaklaşık doksan yıllık sürede kömür havzası adeta “*yolgeçen hanı*”na dönmüş, gerek idare gerekse de işletmecilik “*deneme tahtası*” haline gelmişti. Önce Hazine-i Hassa Nezareti, 1865-1908 yıllarında da Bahriye Nezareti eliyle yönetilen havza II. Meşrutiyet'ten sonra beş aylığına Nafia Nezareti'nin, ardından da Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin idaresine bırakılmıştı. Aynı süreçte Galata bankerlerinden İngilizler'e, Fransızlar'dan Almanlar'a hatta Yunanlılar'dan İtalyanlar'a ve Ruslar'a kadar havzaya girmeyen kalmamıştı. İmparatorluğun son döneminde kömür havzasında (havzai fahmiye) maden işletmeciliği yapan kişi ve kuruluşların neredeyse tamamı azınlık ya da yabancı sermaye sahipleriydi. 1896 yılında kurulan Fransız sermayeli Société d'Heraclée (Ereğli Şirketi) ise havzada tutunabilen en önemli işletmeci olmuş, aslan payını kapmıştı.¹

İlk kömür yatakları Ereğli kazasında keşfedilmiş, kömür çıkarma faaliyetleri Ereğli'de başlamıştı.19.yy sonuna gelindiğinde bile Zonguldak adı hâlâ coğrafya kitaplarında ve idari yapılanmada anılmaya değer bir isim değildi.² Ne var ki asıl zengin yatakların Zonguldak mevkiinde olduğunun anlaşılması yeni bir kentin doğuşuna yol açmıştır. İdari ve ekonomik şartların zorlamasıyla 1899'da “*Zonguldak*

¹ Zonguldak kömür havzasının Milli Mücadele dönemine kadar geçirdiği aşamalar için bkz. Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası-Uzun Mehmetten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934, s. 1-84; Sadreddin Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank yay., Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1941, s. 1-31; Sina Çıladır, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, Genel Maden-İş yay., Zonguldak, [1993], s.1-85; Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çeviren: Sabri Tekay, Yurt yay., Ankara, 1987, s. 44-66; Kadir Tuncer, *Taribten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Yayına Hazırlayan: Yaşar Selçuk, Göçebe yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 26-44; Tamer Güven, *Zonguldak Kozlu'da Kömür Madenciliği: İşletmecilik ve Çalışma Hayatı (1848-1921)*, Bülent Ecevit Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2014; Ahmet Öğreten, “Ereğli Kömür Maden Havzasında Kurulan İlk Şirket”, *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 297-308.

² Cemal Avcı, “19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Journal of Social Sciences*, Cilt / Volume: 2012-1 Sayı / Issue: 24, s. 23.

Karyesi” kaza merkezi haline getirildi.³ Zonguldak Belediyesi de aynı yılda kuruldu.⁴

Havzadaki işletme ve çalışma şartlarını biçimlendiren ilk önemli adım 1867’de hazırlanan ve “*Dilâver Paşa Nizamnamesi*” olarak adlandırılan yüz maddelik düzenleme olmuştur.⁵ Bu nizamname ile kişilere ve kumpanyalara maden işletme hakkı tanınıyor ancak ocakların mülk haline getirilemeyeceğini belirtiyordu. Ayrıca ocaklarda çalıştırılan amelenin çalışma şartları da yine bu nizamnameyle belirlenmişti.⁶ Ne var ki Dilâver Paşa Nizamnamesi’nin işçiler için getirdiği hakların çoğu uzun yıllar boyunca kâğıt üzerinde kaldı. Madenlerde çalışanlar son derece kötü iş, beslenme ve barınma koşullarında çalışmaya devam etti. Grizu patlaması, göçükler ve su baskınları ocaklardaki gündelik hayatın adeta rutin birer parçasıydı.⁷

Zonguldak’ın havzanın merkezi olmasıyla birlikte, kentte bir “*üst tabaka*” da oluşmuştu. Havzadaki sermayedarlar, şirket yöneticileri ve mühendisler lüks ve şatafat içerisinde yaşıyordu. Adeta “*kozmpolit bir koloni*”ye dönüşen Zonguldak’ta Türkçe’nin yanı sıra pek çok dil konuşuluyordu. Çarşı esnafının büyük çoğunluğu da gayrimüslimdi.⁸ Fransızların yerleşmiş olduğu Fener Mahallesi adeta bu “*koloni*”nin merkezi gibiydi. Özellikle denize nazır bu mahalledeki lüks evler kenti ziyaret edenlerin dikkatinden kaçmıyordu. Fransız Katolik misyonerleri de yeni doğmakta olan bu kente faaliyetteydi. Balolar, üst tabaka için önemli bir sosyalleşme ve statü kazanma aracıydı. Yine kentteki sosyal hayatın önemli birer parçası olan sinema kültürü ile madencilerin koruyucusu olduğuna inanılan Santa Barbara adına düzenlenen müzikli danslı etkinlikler, Zonguldak’taki “*ecnebi kültürü*”nün birer göstergesiydi.⁹

I. Dünya Savaşı sırasında havzada baskın güç Almanlar olmuş Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra ise İtilaf Devletleri Zonguldak havalisinden pay kapma yarışına girmişlerdir. Fransızlar Zonguldak’a asker çıkarmış, İtalyanlar da Fransızların karşı çıkmasına rağmen Kozlu’yu ele geçirmişlerdi. İngilizlerin hamlesi ise Kilimli civarındaki kömür ocaklarını satın almak olmuştur. Yunanistan, Rumlar üzerinden yörede etkinlik yürütmeye çalışıyor, donanmasıyla kıyıları kontrol altında tutuyordu. Bu süreçte yörede örgütlenen Kuvayı Milliye özellikle Ereğli’de

³ Bkz. Hamdi Genç, “Zonguldak Kazası”, *Zonguldak Kent Tarihi’05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 317-323.

⁴ *Cumhuriyetin 50. Yılında Zonguldak- 1973 İl Yılığ*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1973, s. 125.

⁵ Nizamnamenin sadeleştirilmiş metni için bkz. Sina Çıladır, *Taşkömürünün Devletçilik Dönemi*, Kültürkent Kuledibi yay., 1.baskı, İstanbul, 2018, s.186-208.

⁶ Ahmet Naim, *a.g.e.*, s. 30-32; Sina Çıladır, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, s. 27-36; Büşra Yüksel, “Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri”, *İş ve Hayat*, III/6, s. 155-178.

⁷ Ahmet Naim, *Yer Altında Kırk Beş Sene- Bir Maden İşçisinin Anıları*, Hazırlayan: Sina Çıladır, Evrensel Basım Yayın, 1.baskı, İstanbul, 2014, s. 18, 21-22, 26-48, 52-53.

⁸ Çağlar Tan, *20.Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 17-19.

⁹ Çağlar Tan, *a.g.e.*, s. 26-30.

Fransızlarla kanlı çatışmalara girmiş, Zonguldak'ta iki yıl üç aydan fazla süren Fransız işgalinin sona ermesi ise II. İnönü Savaşı sonrasında 21 Haziran 1921'de gerçekleşmiştir.¹⁰

Milli Mücadele yıllarında yolu Zonguldak'a düşenlerin gözlemleri, işgale ve savaşa rağmen havzadaki ekonomik ve sosyal yaşamın pek de değişmeden sürdüğüne işaret etmektedir. Kömür işletmeciliği devam ediyor, işçilerin sefil denebilecek yaşam koşullarına karşın yabancı kömür işletmecilerinin lüks hayatı sürüyordu. Kasabadaki para bolluğu ve pahalılık dikkat çekiciydi. Yabancılar ve gayrimüslimler gayet fazlaydı.¹¹

1.2. Cumhuriyet'in İlk On Yılında Zonguldak Kömür Havzası

Ankara'nın Zonguldak kömür havzasına olan ilgisi henüz Milli Mücadele yıllarında başlamıştı. Ağustos 1920'de çıkarılan kanun ile kömür ticaretinden ton başına alınacak vergiler belirlenmiş, milli hükümet açısından önemli bir gelir kalemi oluşturulmuştu¹². Aynı tarihlerde¹³ gönderilen acil bir telgrafla da maden havzasına dair bir kanun hazırlanmakta olduğu bildirilmiş, bir hafta içerisinde işçilerin durumu ile işçi- işveren ilişkilerine dair rapor istenmiştir. Ne var ki havzaya ilişkin kanunun çıkması 10 Eylül 1921'i bulmuştur. Kısaca "*Havza-i Fabriye Amele Kanunu*" olarak bilinen bu kanunla işçiler lehine düzenlemeler yapılmıştı.¹⁴ Ancak bu kanunun getirdiği hakların hayata geçmesi kolay olmadı. Zira sermayedarlar kanununun getirdiği yükümlülükleri uygulamaktan kaçınıyordu. İşçiler ise buna karşılık 1923 yılının temmuzundan itibaren peş peşe üç direniş organize ettiler.¹⁵

1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ne Zonguldak madencileri adına da katılım sağlanmıştır. Kongrede madenciler, yıllık 500.000 tonu geçmeyen kömür üretiminin kısa sürede 3.000.000 tona yükseltilebilmesinin mümkün olduğunu ifade etmişler, teknolojik ilerlemenin sağlanabilmesi ve üretimin artırılabilmesi için atılması gereken adımları dile getirmişlerdir. Ayrıca liman, demiryolu hattı ve şoselerin havza için önemi vurgulanmış, ulaşım için gereken

¹⁰ Bkz. Ali Sarkoyuncu, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992; Zekai Güner, "Zonguldak ve Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Bölgede Gelişen Olaylar", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 179-187; Can Canver, "Zonguldak Havalisinde Kuvayı Milliye Harekatı", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 189-201.

¹¹ Ali Kadri Köprülü, *Anadolu'da Hayat ve Hatıratım -Anadolu'da İstiklâl Mücadelesi-*, Yayına Hazırlayan: Hamit Pehlivanlı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2011, s. 16-23; Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû), *Bu Dünyadan Nâşım Geçti*, Kırmızı Kedi yay., 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 232-233.

¹² *Seçkin Bir Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer- Hayatı, Hatıraları*, Hazırlayan: Kerim Yund, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 58-59.

¹³ 1934'te kömür havzasının tarihine ilişkin bir kitap kaleme alan Ahmet Naim, eserinde raporun 16 Ağustos 336'da (Miladi: 1920) Umuru İktisadiye Vekâleti Celâl imzasıyla istendiğini belirtmiştir. Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası-Uzun Mehmatten Bugüne Kadar*, s. 114-115. Ancak söz konusu tarihte Umur-u İktisadiye Vekili Celal Bayar değil Yusuf Kemal Tengirşenk'ti.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 115-120; Sina Çıladır, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, s. 89-90.

¹⁵ Ahmet Naim, *a.g.e.*, s. 121-131; Sina Çıladır, *a.g.e.*, s. 93-97.

tedbirlerin de acilen alınması istenmiştir.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından 1924'te Zonguldak'ın idari statüsünün değiştirilmesi kömür havzasına verilen önemin oldukça somut bir göstergesiydi. Nitekim Zonguldak, Cumhuriyet Dönemi'nde il yapılan ilk kent olmuştur.¹⁷ Aynı yıl Cumhuriyet döneminin ilk yükseköğretim kurumu olan Maden Mühendis Mektebi Âlisi de Zonguldak'ta açılmış ve mühendis yetiştirmeye başlamıştır.¹⁸

Zonguldak'ın yeraltındaki zenginliği "Karaelmas" deyimine yarasız biçimde adeta ışılıyor, Milli İktisat Politikası'nı uygulamaya çalışan genç Türkiye Cumhuriyeti havzanın ülke ekonomisi için taşıdığı potansiyele ve havzadaki yabancı hegemonyasına kayıtsız kalmıyordu. Karaelmasın zenginliğine gerçek anlamda sahip olmak isteyen Ankara, demiryolunun havzaya ulaşmasını öncelikli sorun olarak görmüştür. 1927'de ilk kazmanın vurulmasıyla başlayan çalışmalar 1935'te Filyos'u, 1937'de Zonguldak'ı, 1943'te de Kozlu'yu ulusal demiryolu şebekesine bağlanacak ve Zonguldak kömür havzasının çok önemli bir altyapı sorunu çözülecekti.¹⁹

Ankara'nın kömür işletmeciliğine müdahalesi açısından 1926 yılı önemli bir dönüm noktası oldu. Söz konusu yılın Haziran ve Temmuz aylarında İş Bankası iki şirket kurarak havzaya girdi. Bu şirketlerden büyük olanı 1.300.000 lira sermaye ile kurulan Maden Kömürü İşleri T.A.Ş.'dir. Bankanın diğer girişimi olan Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş. ise Fransızlarla ortak kurulmuştur. 400.000 lira sermayeli şirketin % 51'i İş Bankası'na % 49'u da Fransızların Ereğli Şirketi'ne aitti. Her iki şirkete de 99 yıllık işletme imtiyazı sağlanmıştı. Aynı yıl kurulan bir diğer şirket ise İtalyanların 2.000.000 lira sermaye ile kurdukları Türk Kömür Madenleri A.Ş. olmuştur. Bu şirkete de 90 yıllık işletme imtiyazı verilmişti.²⁰ "Vasıtalı Müdahaleci Dönem"i başlatan bu hamlelerle bir yandan havzada üretimin artırılması amaçlanmış,

¹⁶ A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi (1923-İzmir)*, Sermaye Piyasası Kurulu yay., 4. baskı, Ankara, 1997, s. 148-153, 161; Ayrıca bkz. Murat Kara, "Cumhuriyet Dönemi'nde Ereğli Kömür Havzası (1920-1940)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIV/1 (2012), s. 120-121.

¹⁷ *Cumhuriyetin 50. Yılında Zonguldak- 1973 İl Yılığ*, s. 123.

¹⁸ Okul 1931'e kadar eğitim vermiş ve yedi yılda yetmiş mühendis mezun etmiştir. Ne var ki maden havzasının işletilmesi ve denetlenmesi için hayati önemdeki bu okul yeterli sayıda maden mühendisinin yetiştirildiği ve daha fazlasının işsiz kalacağı, 1929 ekonomik bunalımının Türkiye'yi etkilemiş olduğu ve hükümetin tasarruf önlemleri alması gerektiği gibi sağlam olmayan gerekçelerle kapatılmıştır: Bkz. Emre Dölen, "Zonguldak Maden Mühendis Mektebi-î Âlisi (1924-1931)", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 21-31; Ekrem Murat Zaman, "Zonguldak Kömür Havzası'nda Madencilik Eğitimi ve Maden Mektebi", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 33-41.

¹⁹ İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001, s. 112-114; Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2013, s. 124-125, 172-173; Sina Çıladır, *Taşkömürünün Devletçilik Dönemi*, s.15.

²⁰ Sina Çıladır, *a.g.e.*, s.13.

diğer yandan da milli sermayeli İş Bankası'nın havzaya girmesi sağlanmış ve havzanın millileştirilme süreci için ilk adımlar atılmıştır.²¹

1930 yılına kadar liberal ekonomik modeli uygulamaya çalışan Türkiye, havzada yabancılara uzun vadeli yeni imtiyazlar vermekte ve yabancılarla ortaklık kurmakta sakınca görmemişti. Ancak gerek ülkenin özgün koşulları gerekse de Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle Devletçilik Politikası benimsenince Türkiye Cumhuriyeti, 1930'larda Zonguldak konusundaki yaklaşımını revize etmiştir. Tabii bu revizyonda, kararın uygulayabileceği siyasal, ekonomik ve teknik güç ile bilgi birikimine erişilmiş olması da etkilidir.

Zonguldak, önemine bağlı olarak 1920'li yıllar boyunca bakanlar seviyesinde ziyaret edilmişti. Devletçilik politikasının hızla uygulamaya konulduğu 1930'dan itibaren ise Zonguldak'a yapılan ziyaretler birden bire yoğunlaşmış ve daha üst düzey bir hâl almıştı.²² En üst düzey ziyaret ise 26 Ağustos 1931'de gerçekleşmiştir. O gün kente gelen Atatürk maden ocaklarına inmiş, yerinde incelemelerde bulunmuş ve ilgililerden bilgi almıştır. Atatürk kentten ayrılırken "*Zonguldak'ın derin toprakları altındaki maden serveti ne kadar kıymetli ise, bizim nazarıımızda Zonguldak da o kadar kıymetli bir vilâyetimizdir*" diyerek kömür havzasının önemini bir kez daha vurgulamıştı.²³ İsmet Paşa'nın, başbakanlığı dönemindeki Zonguldak gezileri ise yine otuzlu yıllarda; 1933, 1935 ve 1936'da gerçekleşmiştir.²⁴ 1933 yılında İktisat Vekili Celâl Bayar'ın da dâhil olduğu kalabalık bir heyetle Zonguldak'ı ziyaret eden başbakan üç gün boyunca havzada incelemelerde bulunmuş, yetkililerin yanı sıra işçilerle de görüşmüş; Üzülmöz, Gelik ve Kozlu'daki ocaklara girmiştir.²⁵

²¹ Sina Çıladı'ın belirttiği gibi İş Bankası'nın yabancı bir şirketle ortaklık kurması, Fransız ve İtalyanların içinde olduğu şirketlere doksan ve doksan dokuz yıl gibi uzun süreli işletme imtiyazları verilmesi birer handikap gibi görünmektedir. Çıladı'ya göre bu durum "*Kemalist iktidar*"ın 1926'da Zonguldak'ı devletleştirmek gibi bir düşüncesinin olmadığını göstermektedir. Ülke çapında yabancı sermayeli şirketlerin devletleştirilmesi fikri 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra kendisini göstermiş, ekonomik koşullar da bunu zorlamıştır: Sina Çıladı, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, s.114.

²² Hasan Karakuzu, Yücel Namal, "Başbakan İsmet İnönü'nün Zonguldak Kömür Havzası Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2014-Volume 2, s. 2-3.

²³ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1998, s. 474.

²⁴ Hasan Karakuzu, Yücel Namal, *a.g.e.*, s. 8.

²⁵ *A.g.e.*, s. 6; Başbakanın gezisi basında geniş yer bulmuş, gazeteler ile köşe yazarları günlerce kömür ve havza üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Örnek olarak bkz. *Akşam*, 19-21 Teşrinisani 1933; Mehmet Asım, "İsmet Paşa maden ocağına nasıl girdi?", *Vakit*, 21 İkinci teşrin 1933; Mehmet Asım, "Amelenin vaziyetini ıslah için düşünülen tedbirler", *Vakit*, 23 İkinci teşrin 1933; Mehmet Asım, "Türk amelesi ecnebi ameleden az ücret alıyor", *Vakit*, 24 İkinci teşrin 1933; Siirt Mebusu Mahmut, "Kömür Havzasında", *Milliyet*, 19 Teşrinisani 1933; Siirt Mebusu Mahmut, "Türk Kömürü", *Milliyet*, 24 Teşrinisani 1933; Falih Rıfki, "Türk Kömürü Nedir, Ne Olabilir?" *Hakimiyet-i Milliye*, 23 İkinci Teşrin 1933; Cemal Zühtü, "İktisadi hayatımızda yeni bir inkılâbın başlangıcı", *Cumhuriyet*, 21 Teşrinisani 1933; Yunus Nadi, "Kömür havzamızın İsteddiği tedbirler-Mahmut Celâl Beyle bir hasbîhal", *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1933.

Beklendiği gibi İnönü'nün ilk gezisinden sonra havza için dönüşüm süreci hızlanmıştır. 1926'dan itibaren ağırlıklı olarak İş Bankası eliyle yürütülen "Vasıtalı Müdahaleci" sistem 1936'dan sonra bizzat devletin işletmecisi olduğu sisteme dönüştürülmüştür.²⁶ Geçiş sürecinde Türkîş ve Kömürîş gibi millî sermayeli kuruluşlar sayesinde kömür üretiminin artırılması²⁷, amele ve ocaklarla ilgili bazı kanunlarda değişiklik yapılması, 1935'te havzanın geleceğini yakından ilgilendiren Maden Tetkik Arama Enstitüsü ile Etibank'ın kurulması, 1936-37'de Fransız sermayeli Ereğli Şirketi'nin millîleştirilmesi, havzanın ulusal demiryolu şebekesine bağlanması, Çatalağzı Termik Santrali temelinin atılması gibi son derece önemli hamleler yapıldı. Aynı süreçte hem verimlilik hem de işçilerin insani koşullarda yaşaması için ciddi adımlar atıldı. Yemekhaneli ve banyolu işçi yatakhaneleri (pavyonlar) ile memur konutları bu dönemde inşa edildi.

1930'lu yılların ilk yarısı aynı zamanda tüm Türkiye'de olduğu gibi Zonguldak'ta da Kemalist kültür politikalarının uygulamaya konulduğu bir zaman dilimidir. Bunun kente ilk yansımalarından biri Halkevi eliyle olmuştur. Halkevi bünyesinde oluşturulan bir komisyon o zamana kadar neredeyse hiçbir Türkçe kaynakta yer almayan²⁸ havzanın tarihini araştırmış, havzada kömürün bulunuş tarihini 1829 olarak belirlemiş ve kömürü bulan kişi olarak da Uzun Mehmet²⁹ adına ulaşmıştır. Bunun sonucunda kömürün bulunmasınının 103. yıldönümü büyük törenlerle kutlanmış, kentte bir parka ve bir caddeye Uzun Mehmet'in adı verilerek, onun namına bir de anıt dikilmiştir. 1932'den itibaren Uzun Mehmet Kömür Bayramı adı altında etkinlikler, bayramlar, geceler ve balolar düzenlenirken daha önce kentteki gayrimüslimlerin Sainte Barba Yortusu'yla çakışan günlerde dini ritüellerle kutladıkları "Madencilik Bayramı" millî bir hale dönüştürülmüştür.³⁰

²⁶ Bkz. Murat Kara, *Ereğli Kömür Havzası ve Cumhuriyet Dönemi Şekillenışı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- İlköğretim Anabilim Dalı- Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2009, s. 55-72; Cumhuriyetin ilk yılları ile II. Dünya Savaşı döneminde Zonguldak kömür havzasındaki çalışma ve işletme ilişkileri için ayrıca bkz. Nürşen Gürboğa, *Mine Workers, The State And War: The Ereğli- Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest (1920-1947)*, Boğaziçi Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

²⁷ Cumhuriyetin ilk yılında itibaren havzadaki kömür üretimi istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1923'de 597.499 ton olan üretim 1930'da 1.595.359 tona, 1935'te 2.340.491 tona, 1940'ta ise 3.019.458 tona yükselmiştir. Bkz. Sadreddin Enver, *Zonguldak Kömür Havzamız*, s. 39.

²⁸ Komisyonunda yer alan Ahmet Naim Çıladı'ın 1934 yılında verdiği bilgiye göre 1930'lu yılların başlarında "... yarım kalmış bazı neşriyat, dağınık birkaç makale ve nihayet Havza hakkında şahsî bilgileri olan iki, üç zâtin tab edilmemiş notları istisna edilirse... havza hakkında Türkçe eser yazılmamıştır". Yazılan on kadar kitap ise yabancılar tarafından, yabancı dillerde yayımlanmış, jeoloji ve işletme odaklı olmuştur: Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası-Uzun Mehmetten Bugüne Kadar*, s. 4-5.

²⁹ *Seçkin Bir Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer- Hayatı, Hatıraları*, s. 65; Necdet Sakaoğlu'na göre Uzun Mehmet ve hikâyesi tamamen bir hayal ürünüdür ve bilimsel temellerden yoksundur. Bkz. Necdet Sakaoğlu, "Tarihe Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 10 (Ekim 1984), s. 21- 25; Bu konudaki değerlendirmeler için ayrıca bkz. Çağlar Tan, *a.g.e.*, s. 35-37.

³⁰ *A.g.e.*, s. 34-40; Ahmet Naim, *a.g.e.*, s. 3-15; *Milliyet*, 19 Teşrinisani 1933.

2. 1930 Yılında Gazetecilerin Kaleminden Zonguldak

1930'ların ilk yarısında Zonguldak kritik bir eşikteydi. “*Vasıtalı Müdahaleci Dönem*” yerini “*Devlet İşletmeciliği Dönemi*”ne bırakmak üzereydi. Bu süreçte üst düzey devlet adamları tarafından yapılan ziyaretler ile havzadaki gelişmeler, atılacak adımların habercisiydi. Gerek bu ziyaretlere eşlik eden gazetecilerin yazdıkları gerekse de kömür havzasının ekonomik değeri 1930'larda Zonguldak'ı sık sık ulusal basının gündemine taşıyor, havza pek çok yazı ve habere konu oluyordu. Kente giden gazetecilerden büyük bir çoğunluğu havzanın işletilmesi ve ekonomik potansiyeline odaklanırken bazıları bu konuların yanı sıra kentteki gündelik yaşam, çalışanların durumu, kamu hizmetleri gibi konulara da değinmiştir. İkinci grupta yer alan gazetecilerden A. Fuat Bey 1930'da Cumhuriyet gazetesinde, Hüseyin Avni Bey 1932'de Akşam gazetesinde izlenimlerini okuyucularıyla paylaşmıştır. 1930'lu yıllarda pek çok kenti defalarca ziyaret ederek gezi yazıları kaleme alan Ragıp Kemal (Cantürk) Bey ise 1930, 1932 ve 1935'te Zonguldak'ı üç kez ziyaret etmiş, izlenimleri sırasıyla Milliyet ve Kurun (Vakit) gazetelerinde yayınlanmıştır. Cantürk'ün yazıları hem nicelik olarak hem de aynı yazarın farklı yıllardaki izlenimlerini içermesi açısından öne çıkmaktadır. Böylece aynı kalemde değişimi takip etmek, kıyaslamalar yapabilmek imkânı doğmuştur. 1935 yılında Türk Antrasit Fabrikası'nın açılışı vesilesiyle Tan gazetesi adına kenti ziyaret eden Ali Naci Karacan ise yazdığı bir dizi yazıyla havzadaki gelişmeleri anlatmış, ancak dönemin genel havasından sıyrılıp gezi yazarlarının değindiği ayrıntıları yakalayamamıştır. Bu yazı dizisi, diğer gezi yazılarıyla kıyaslandığında dönemin genel bakış açısını anlamak açısından tipik bir örnek oluşturmaktadır.

2.1. A.Fuat'ın 1930'daki İzlenimleri

1930'un ilk günlerinde Zonguldak'ı ziyaret eden Cumhuriyet gazetesi muhabiri A. Fuat, şehri “*en büyük servet menbalarımızdan biri*” olarak okuyucularına tanıtmıştır. Havzada mütareke döneminde yıllık 200.000 tondan ibaret olan kömür üretiminin son yıl itibarıyla 1.200.000 tona yükseldiğini müjdelemektedir. Ne var ki bunu yeterli bulmamaktadır. Çünkü havzadaki uzman mühendislerle yaptığı görüşmelerde araç-gereç ve işçilerin biraz daha ıslahıyla üretimin bir kat daha artırılmasının mümkün olduğunu öğrenmiştir. Görüştüğü uzmanlar ona havzada faaliyette bulunan şirket ve şahısların toplam sermayesinin elli milyon lira civarında tahmin edildiğini, bu sermayenin randımanlı bir çalışmayla en az 2.000.000 tonluk üretime ulaşması gerektiğini söylemişlerdir.³¹

Havzada faaliyette bulunan en önemli şirket, kömür üretiminin hemen hemen yarısını gerçekleştiren “*Ereğli Şirketi*”dir. Donanım ve teşkilatı en geniş olan şirket budur. A. Fuat bu şirketin Umum Müdürü Mösyö Tüyye³² ile görüşmüş havza ve kömür satışları hakkında detaylı bilgi almıştır. Türk işçilerin “*kanaat ve*

³¹ A. Fuat, “Zonguldak Kömür Havzasında”, *Cumhuriyet*, 7 Kânunsani 1930, s. 4.

³² Cumhuriyet gazetesinde Tüyye şeklinde yazılmış olan bu ismin orijinal halinin “Tullet”, “Tuillet” veya “Tuiller” olması mümkündür.

ciddiyeti mesaisinden” memnun olduğunu söyleyen Umum Müdür “*Daimi Amele Usulü*”nün oluşturulması ve “*Mütehasıs Amele*”nin olmasıyla çalışma verimliliğinin daha yüksek olacağını söylemiştir. Mösyö Tüyye’nin üzerinde durduğu bir başka konu gaz, mazot, benzin ve odun yerine yerli malı olan kömürün kullanılmasının alışkanlık haline gelmesidir. A. Fuat bu temenniye yürekten katıldığını söylemektedir.³³

Havzada bir zamanlar ilkel araçlarla, kalitesiz ve az miktarda kömür çıkarabilen şahısların iş yaptığını anlatan muhabir cumhuriyet yönetimi döneminde bunun değiştiğini bilimsel ve verimli çalışan Türk şirketlerinin ortaya çıktığını bildirmektedir. Bu durumun Türklük adına kıvanç verici olduğunun altını çizen A. Fuat, özellikle Zonguldak Maden Kömürü İşleri Anonim Şirketi’nin bu kıvancın kaynağı olduğunu belirtmektedir. Sermayesi, memuru ve diğer personeli tamamen Türk olan bu şirket Esat Bey’in yönetimindedir. Müdür Esat Bey’i birkaç kez ziyaret eden muhabir; onu “*çok muktedir, çok faal, kendisinden itibarla söz edilecek değerli bir Türk müteşebbisi*” olarak tanıtmaktadır. Müdür bey, sorulara oldukça sabırlı biçimde ve tatmin edici cevaplar vermiştir. Muhabirin edindiği izlenime göre havza hakkındaki bilgilerini, düşündüklerini söylerken ne kendi ne de yönettiği şirketin menfaatlerine göre konuşuyordu. Onun düşündüğü Türk servetini, Türk ekonomisini geliştirmek ve yüceltmektir.³⁴ A. Fuat, Esat Bey’den öğrendiklerini şöyle özetliyordu:

“1926 da istihsalâtı umumiyenin yüzde 60 nı Ereğli yüzde 12 sini Türkîş yüzde 12 sini İtalyan ve mütebakisini şahıslara ait ocaklar yaparken iki sene zarfında bu nisbet yüzde yirmi derecesinde Türk müstabsillerinin lebine dönmüştür. Ve şunu da kayde mecburum ki Esat Beyin idaresindeki Türkîş şirketi, tesisatın fennileştirilmesinde faaliyeti sınıyenin artırılmasında sair Türk müesseselerine rehber olmuştur. Yalnız bu şirket son zamanlarda elindeki ocaklarda asri ve fenni tesisat vücade getirmek için 700 bin lira sarfetmiştir. Bu şirketin 926’daki kömür istihsalâtı 135,000 ton iken bu tesisat sayesinde bu miktar geçen sene 165,000 tona ve bu sene 220,000 tona çıkmıştır.”³⁵

A.Fuat “*Memleketimizde amele hayatinın en evvel düşünülüp ve en iyi tanzim edildiği yer Zonguldaktır*” demektedir. Verdiği bilgiye göre 1921 tarihinde TBMM’nin çıkardığı kanun sayesinde Zonguldak kömür işçilerinin yönetimi ve refahı sağlanmış, bu kanunun getirdiği hükümlere göre çalışan işçilerin Ziraat Bankası’nda 250.000, İş Bankası’nda da 40.000 lirası birikmiştir. Hali hazırda Türk Ocağı Başkanı ve CHF Zonguldak Kaza Mutemedi olarak görev yapan Bedri Bey, Amele Birliği’nin³⁶ ve derneğin kurulmasında ve yönetiminde önemli çabalar harcamıştır. Buna karşın Bedri Bey bazı ihtilaflar yüzünden bu kuruluşların yönetiminden

³³ A.g.m., s. 4.

³⁴ A.g.m., s. 4.

³⁵ A.g.m., s. 4.

³⁶ Amele Birliği hakkında bkz. Murat Kara, a.g.m., s. 117-119.

çekilmiştir. Bedri Bey'in pek çok arkadaşı bu durumdan üzgündür.³⁷

A.Fuat Zonguldak'ta liman çalışanlarının kendi aralarında kurmuş olduğu çalışma örgütü hakkında da bilgi vermiştir.³⁸ Bu derneğin adının Zonguldak Amele Derneği olduğunu aktaran muhabir bunun tam anlamıyla bir "İş Müessesesi" olduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgiye göre dernek üyeleri şu üç gruptan oluşmuştur: 1-Kayıkçı Amele; 2-Tahmilatçı (Yükleyici) Amele; 3-Kayık Sahipleri.

Hali hazırda gümrükte yükleme işinde çalışan 90 kayık bu derneğe üyedir. Dernek yönetimi daha önce (İstanbul'da olduğu gibi) bir kâhyanın elinde iken bu durum değişmiş; yönetim kurulu ikisi kayıkçı ameale, ikisi tahmilatçı ameale ve ikisi de kayık sahipleri tarafından seçilen altı kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulu kararlarını Amele Birliği tarafından seçilen Kâtib-i Umumi uygulamaktadır.³⁹

Zonguldak Amele Birliği'nin havzadaki işçilerin sağlığıyla çok ilgilendiğini belirten A. Fuat, birliğin bir başhekimliği olduğunu Kozlu ve Kilimli'deki dispanserlerle Ereğli'deki muayene evinin bu başhekimliğe bağlı olduğu bilgisini vermektedir.⁴⁰

A. Fuat Bey, Zonguldak'ta tesadüfen Milliyet gazetesi muhabiri Ragıp Kemal Bey'le karşılaşmıştır. İki muhabir, Belediye Başkanı Bedri Bey'in otomobiliyle Kozlu'daki dispanseri ziyaret ederek incelemeler yapmıştır. Zonguldak'tan 5 km. uzaklıktaki Kozlu'yu "ufacak ve yamaçları zümriit yeşil" sözleriyle okuyucularına tanıtan muhabir kumlu güzel bir sahildeki yeni ve muntazam dispanseri oldukça iyi bulmuştur. Dr. Reşat Lütfi Bey'in yönetimindeki dispanserin donanımlı ameliyathanesi, eczanesi, yatakları vardı. Reşat Bey'in verdiği bilgiye göre dispanserde 1925'te 3.624, 1926'da 4.210, 1927'de 4.547, 1928'de de 3.469 işçi tedavi olmuştu. Bu ve diğer dispanserlerin Zonguldak Amele Birliği'ne bağlı olduğunu belirten muhabir masrafların kanunen dispanser açmaya yükümlü olan maden sahipleri tarafından karşılandığı bilgisini de vermekteydi.⁴¹

Muhabir A. Fuat Bey yapılmakta olan Filyos demiryolu hattını da ziyaret etmiş, Soğanlıdere vadisinde başlayan çalışmaları da yerinde incelemiştir. Madencilerin hattın Ereğli kısmının bir an önce başlaması konusunda ısrarcı olduklarını aktarmaktadır.⁴²

Muhabirin edindiği izlenime göre "Daimi Amele" çalıştırılması, ihraç vasıtalarının fennileştirilmesi; Kozlu, Kilimli ve Kandilli mıntıklarında yükleme ve tahliye işlerinin modernleştirilmesi halinde mevcut üretimin bir kat artarak senelik 2.000.000 tonu bulması mümkündü. Bunun piyasa karşılığı 25.000.0000 liraydı. Demiryolunun Ereğli'ye ulaşması halinde bu hat kömür ocaklarından çok yakın geçeceği gibi ormanlardan ve diğer maden mıntıklarından da geçecekti. Bu da

³⁷ A.Fuat, "Zonguldak'ta Amelenin Vaziyeti", *Cumhuriyet*, 9 Kânunusani 1930, s.4.

³⁸ 1924 yılında kurulan "Deniz İşçileri Derneği" için bkz. Murat Kara, *a.g.m.*, s. 121-122.

³⁹ A.Fuat, *a.g.m.*, s. 4.

⁴⁰ *A.g.m.*, s. 4.

⁴¹ *A.g.m.*, s. 4.

⁴² A.Fuat, "Zonguldak'ın iktisadî vaziyeti", *Cumhuriyet*, 10 Kânunusani 1930, s. 4.

Ereğli limanından en az 30-40 milyon liralık ihracat gerçekleştirilmesi demekti. Ancak bunun için Ereğli limanının da bir an önce inşası gerekiyordu. Bu konuda bir uzmanın görüşlerini aldığını söyleyen A. Fuat, “uzman”ın görüşlerini şöyle aktarıyordu:

“Ereğli’de şüphesiz çok mühim ve lâzım olmakla beraber Ereğli limanının inşası lüzumunu Samsun ve Mersin limanlarına faikdir. Çünkü kömür havzamızın inkişafı ancak nakliyatın bir limana istinat etmesiyle mümkündür. Bundan başka havzanın istihsalâtının şimendifer ve liman sayesinde bu günküün beş misline iblâğı kabildir. Binaen aleyh, maden kömürümüz ihracat emtiamız meyanında tütün, pamuk ve üzüm ve incir gibi en mühim mevattan daha fazla inkişafa müsaittir. Bu inkişaf ta nakliyatın sür’at, subulet ve emniyetile kabildir. Kömür tabmil için deniz’in ve havanın lütuf ve müsaadesine günlerce, haftalarca intizar etmek ne müşkül ve ne zararlı bir iştir. Eğer kazada şimendifer olur, havzanın her zaman nakliyata müsait bir iskelesi bulunursa biz haricteki müşterilere İngiltere’den evvel ve İngiltere’den ucuz kömür yetiştirebiliriz. Bugün yalnız Yunanistan senede beş milyon ton kömür sarfediyor. Bu mühim kömür müşterisini elde etmek ve kömürlerimizi nakabili rehavet bir ucuzlukla istihsal ve ihraç etmek çok mühim bir vazifemizdir. Beş milyon ton aşgari 50,000.000 lira demektir ki ne tütünüümüzde, ne pamuğumuzda bu derece inkişaf imkânı düşünülemez.”⁴³

A.Fuat, Zonguldak’ın kısa sürede yaşadığı dönüşümü okuyucularına şöyle anlatıyordu:

“Zonguldak; otuz senelik bir şehirdir. Otuz sene evvel birkaç balıkçı ve amele kulübelerinden ibaret olan Zonguldak, kömür denilen siyah elmasın yüzünden her gün büyümektedir. Ve bu maden sayesinde çalışan, kazanan ve naili refah olan civar halkı ile Zonguldak bugün nüfusu en kesif olan bir vilâyetimizdir. Zonguldak’ta her gün mevcudüne ilave olunan tesisatı fenniye, binalar, son zamanlarda yapılan garaj, M. Kemal Mektebi, muazzam memleket hastanesi, sahilde inşa edilmekte olan büyük hükümet konağı, hususi köşklerle şirin bir şehir olmaktadır.

İşte bu kadar az zamanda bu derece feyizkâr olan bir servet menbamızın esbabı inkişafını düşünmek ve temin etmek iktisadi millimiz namına en büyük ve en mes’ut vazifemizdir.”⁴⁴

A.Fuat Zonguldak’a ilişkin son yazısını kömürün ülke ekonomisi içindeki yeri ve önemine ayırmıştır. Türkiye’nin yaklaşık 45 milyon gibi önemli bir parayı petrol vb. yakıt ithaline ayırdığını hatırlatan muhabire göre Türkiye’nin elinde böyle değerli bir kömür havzası dururken ve çıkarılan kömürler için pazar bulmaya çalışılırken milyonlarca lirayı yakıt parası olarak dışarıya kaptırmak milliyetçilik ve milli ekonomi hedefleriyle bağdaşmıyordu. Hiç olmazsa büyük şehirlerde ve yeni

⁴³ A.g.m., s. 4.

⁴⁴ A.g.m., s. 4.

yapılmakta olan fabrikalarda petrol türevleri yerine yerli malı olan kömür kullanılmalıydı. Ayrıca yeni bir fabrika yapılırken –inşaat ve makine mühendisleri ne derse desin, akaryakıtlı motorları ne kadar överse övsün- kendi kömürümüz dışında yakıt kullanan fabrikalar yapılmamalıydı. Oysa bu konuda hassas davranılmadığını belirten muhabir Karadeniz sahillerindeki şehirlerde (Trabzon hariç) yapılmış olan elektrik fabrikalarının hep mazotla işlemekte olduğunu kötü birer örnek olarak veriyordu. Yine İstanbul başta olmak üzere şehir merkezlerinde yılda milyonlarca ton odun yakılmaktaydı. Bir kıyye odununun bir kıyye maden kömürünün üç katı fiyatla satıldığı, buna karşın randımanının üç kat az olduğu göz önünde bulundurulmalı; özellikle şehir merkezlerindeki ısıtmada odun pek az kullanılmalı, milli servet olan ormanlar da korunmalıydı. Odun sarfiyatının azaltılması, kurumların ve fabrikaların ısıtma ve enerji ihtiyaçlarının gaz yerine kömürden karşılanması sayesinde dış pazar aramaya gerek kalmaksızın iç tüketimi kömür üretiminin üç katına çıkarmak mümkündü. Kömür üretimi de iki üç kat artırılınca Türkiye'nin milli servetinden otuz-kırk milyon lira yurt içinde kalacaktı. A. Fuat'a göre milliyet sevgisi, milliyet kaygısı böyle yararlı uygulamalarla gösterilebilirdi.⁴⁵

A. Fuat Bey, Kömür İşleri Anonim Şirketi'nin yanı sıra Kilimli ocaklarını işleten grubun başındaki Mühendis Naci Bey ile tecrübeli ve gayretli bir Türk madencisi olan Süleyman Sırrı Bey gibi girişimcilerin yaptıkları yeni ve fenni tesisatlarla havzanın üretim kapasitesini artırmakta olduklarını gururla anlatmaktadır. Süleyman Sırrı Bey'in Kış Efendi'ye tamamı yerli malzemeden yaptırdığı yeni laboratuvarı gezmiş ve çok beğenmiştir.⁴⁶

Havzadaki milli müesseselerin hükümetten beklentilerini de dile getiren A. Fuat Bey şunları kaydetmiştir:

1-Sürekli işçi temini için yapılacak tesisler konusunda hükümet ve bankalar yardımcı olmalıdır.

2-Gümrük ve özellikle de orman idarelerinden yardım ve destek beklemektedirler. Orman idarelerinden çeşitli konularda şikâyetleri vardır. Zira madencilerin orman ürünleriyle ilgili sürekli işleri olduğu halde yıllardır sonuçlandırılmayan sorunları söz konusudur.⁴⁷

2.2. Ragıp Kemal'in 1930'daki İzlenimleri

1930 yılında A.Fuat ile aynı günlerde kente bulunan bir başka gazeteci Milliyet muhabiri Ragıp Kemal Bey'di. Hatta iki muhabir bir keresinde birlikte gezmiş Belediye Başkanı Bedri Bey'in otomobiliyle Kozlu'daki dispenseri ziyaret ederek incelemelerde bulunmuşlardır.⁴⁸

Ragıp Kemal Bey, Zonguldak'ın vapurdan görünüşünü oldukça şirin bulmuştur. Ancak konakladıktan sonra bu izlenimi biraz değişmiştir. Zira şehri

⁴⁵ A.Fuat, "Zonguldak Maden Kömürleri", *Cumhuriyet*, 15 Kânunusani 1930, s. 4.

⁴⁶ *A.g.m.*, s. 4.

⁴⁷ *A.g.m.*, s. 4.

⁴⁸ A.Fuat, "Zonguldak'ta Amelenin Vaziyeti", *Cumhuriyet*, 9 Kânunusani 1930, s. 4.

gürültülü bulmuş ve gece sabaha kadar işleyen trenlerin gürültüsünün alışık olmayanlar için rahatsız edici ve uyku kaçıracı olduğuna bizzat şahit olmuştur.⁴⁹

Zonguldak'ı "Türkiye'nin Cardiffi"⁵⁰ olarak tanıtan muhabir daracık vadilerin mahşer yeri gibi kalabalık olduğunu; binlerce insanın çalışıp, didinip hayatla mücadele etmekte olduğunu tasvir etmiştir. Bu işçiler içerisinde yerli ahali yok gibiydi. Çalışmak için civar memleketlerden gelenler Zonguldak'a yerleşmişti. Kentte mesken ve yiyecek fiyatları ise dikkat çekici şekilde yüksekti.⁵¹

Kozlu'da Rifat Kâmil Bey'in Kireçlik mevkiindeki ocaklarını dolaşan Ragıp Kemal Bey, Rifat Kâmil Bey'i Zonguldak'ta kömürcülüğün yükselmesinde etkili olmuş bir kişi olarak tanıtmaktadır. İki yıl içerisinde tüm vatandaşları gururlandıracak yatırımlar yapmıştı. Altı köy geçimini ve refahını bu ocaklardan sağlamaktaydı.⁵²

Kozlu ocaklarında çok zengin hazinelerin gizlendiğini söyleyen Ragıp Kemal Bey, okuyucularına ayrıca şu bilgileri vermiştir:⁵³

1-Fransızlar 700,000 lira sarf ederek Kozlu'da bir lavuar kurmuşlardır.

2-Buradaki ocaklarla ayrıca İş Bankası da meşgul olmaktadır.

3-Şimendifer hattı bu mıntıkadan geçtiği takdirde havalı bir kat daha gelişecektir.

Ragıp Kemal Bey'in ziyareti sırasında 397 km'lik Irmak-Filyos demiryolu hattının yapımı sürmekteydi. Hat her ne kadar İsveçliler tarafından inşa edilmekteyse de sermaye devlet tarafından karşılanıyor ve yapım işi Türk mühendislerin gözetim ve denetiminde devam ediyordu. Muhabirin verdiği bilgilere göre işçilerinin konaklama, beslenme ve kıyafetleri hükümet tarafından karşılanıyor buna karşılık müteahhitlerin hak edişlerinden %2 kesinti yapılıyordu. Müteahhitler işçilere düzenli ödeme yapmadığı takdirde ödemeyi bizzat hükümet kurumları yapmakta, işçilerin şikâyetleri derhal dikkate alınmaktaydı.⁵⁴ Ragıp Kemal Bey nihai olarak Ereğli'ye varması planlanan hattın neden doğrudan Ankara'dan Ereğli'ye doğru inşa edilmediğinin tartışma konusu olduğunu belirterek Söğütözü maden sahasına ulaşma amacı ile coğrafi şartların bu durumu gerektirdiği bilgisini vermekteydi. Dört kısımdan oluşan hattın ilk üç kısmında önemli ilerlemeler olduğunu aktaran muhabir özellikle Filyos üzerindeki 80 metrelik demir köprüünün çok önemli olduğunu belirtiyordu. Filyos'tan sonraki dördüncü kısım ise en zorlu

⁴⁹ Ragıp Kemal Bey'in bu yazısı imzasızdır: "Siyah elmas memleketi", *Milliyet*, 5 Kanunusani 1930, s.5.

⁵⁰ Galler'in başkenti Cardiff uzun yıllar boyunca Büyük Britanya'nın en önemli kömür üretim sahalarından biriydi.

⁵¹ Ragıp Kemal, *a.g.m.*, s.5.

⁵² *A.g.m.*, s.5.

⁵³ *A.g.m.*, s.5.

⁵⁴ Ragıp Kemal, "Demir ağlar içinde", *Milliyet*, 12 Kânunusani 1930, s. 3.

bölümdü ve inşa masrafı 3,5 milyon liraydı.⁵⁵ Demiryolunun geçtiği güzergâh üzerine ayrıca yollar da yapılmış, daha önce bayındırlık hizmeti görmeyen Filyos havalisinden Ankara'ya gidiş 1,5 güne kadar düşürülmüştü.⁵⁶

Ragıp Kemal Bey Zonguldak'ta, Havza Umumî Müdürü Refik Bey'le görüşmüştür. Onun verdiği bilgilere göre 1930 yılı itibarıyla Zonguldak'ta faaliyet yürüten başlıca kömür şirketleri şunlardır:

- 1-Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketi: İş Bankası'nın iştiraki vardır.
- 2-Kozlu Kömür İşleri Şirketi: İş Bankası'nın iştiraki vardır.
- 3-Ereğli Şirketi: Fransız şirkettir.
- 4-Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi: İtalyan şirkettir.
- 5-Kilimli Kömür Madenleri Şirketi: İş Bankası'na aittir.

Yine Refik Bey'in verdiği bilgiye göre maden üretimi geçmiş yıllara göre gelişim göstermişti. Büyük şirketler modern teçhizatlarla çalışmaktaydı. Ancak çoğunluğu oluşturan küçük Türk şirketleri sermaye yetersizliği sebebiyle henüz bu gelişimde değildi. Bunların içinde yalnız 226 no'lu ocak ile Süleyman Sırrı ve Rifat Kamil beylerin ocakları fenni usullerle çalışıyordu. Refik Bey'e göre kömür havzasındaki ocakların istenilen gelişime ulaşmasının yolu Zonguldak'ta büyük bir elektrik santrali yapılmasıydı. Çünkü yeterli sermayeye sahip olmayan Türk şirketlerinin ayrı ayrı elektrik santrali kurmaları mümkün değildi. Santralin yapılması söz konusu olduğu takdirde, satılamayacak kadar düşük kalitedeki kömürle santral işletilebilir, elektriğin sağladığı avantajla çıkarılan en kaliteli kömürlerle de yabancı piyasalarda rekabete girişilebilirdi.⁵⁷

Ragıp Kemal Bey'e göre havzanın gelişimi için ayrıca demiryolunun Filyos'tan Ereğli'ye uzatılması ve Ereğli'de bir liman inşa edilmesi gerekliydi. Böylece kötü havalarda Zonguldak'tan kömür alamayan vapurların Ereğli'den yükleme yapabilmeleri mümkün olacaktı.⁵⁸

3. 1932 Yılında Gazetecilerin Kaleminden Zonguldak

3.1. Ragıp Kemal'in 1932'deki Ziyareti

Milliyet gazetesi adına Anadolu ve Trakya'yı dolaşarak gezi yazıları kaleme almakta olan Ragıp Kemal Bey yaklaşık iki yıl sonra Zonguldak'ı tekrar ziyaret etmiş, bu ziyareti Zonguldak'a dair daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Muhabirin bu ziyareti sırasında Zonguldak vilâyeti 276, 500 nüfus, merkezle beraber beş kaza, 13 nahiye ve 747 köyden oluşuyordu. Merkezde 12.484 nüfus, bir orta mektep, bir Maden Meslek Mektebi vardı. Vilâyet çapındaki ilkokul sayısı ise 164'tü.⁵⁹ Vilâyetin

⁵⁵ *A.g.m.*, s. 3.

⁵⁶ *A.g.m.*, s. 3.

⁵⁷ Ragıp Kemal, "Zonguldak havzasında", *Milliyet*, 20 Kânunusani 1930, s. 3.

⁵⁸ *A.g.m.*, s. 3.

⁵⁹ Ragıp Kemal, "Zonguldak hükümet konağı niçin hâlâ yapılamadı", *Milliyet*, 15 Mart 1932, s. 6.

yıllık geliri 1.860.000 liraydı. Gelirler bir önceki yıla göre 126.000 lira artmıştı. Giderler ise 850.000 lira olup, 1.010.000 lira merkeze gönderilmekteydi. Özel idare geliri 743.000 lira, belediyenin geliri ise 145.000 liraydı.⁶⁰

Muhabirin verdiği bilgiye göre vapurla Zonguldak'a ulaşan yolcuların karaya çıkması başlı başına bir maceraydı. Seyrisefain vapurlarının geceleyin uğradıkları kentte, vapurlar mendireğe giremediklerinden açığa demirliyorlardı. Dalgaların coşkun olduğu zifiri karanlık saatlerde karaya çıkmak için sandala binmek zorunda kalan yolcular büyük bir korkuya kapılmaktaydı. Zira mendireğe çarpıp geri dönen ejder gibi dalgalar sandalın üzerine doğru gelirken insanları Zonguldak'a geldiğine pişman ediyordu. Mendireğin içine girildikten sonra bu korku son bulsa da şirketin kömür boşalttığı "*külüstür iskele*"nin daracık ve korkuluksuz taş merdivenlerinden karaya çıkmak ayrı bir endişe vesilesiydi. Kömür şirketinin büyüklüğü karşısında, iskelenin durumu şaşkınlık vericiydi.⁶¹

Ragıp Kemal Bey hava sıcaklığının çok düşük olduğu bir dönemde Zonguldak'ta bulunuyordu. Hava o kadar soğuktu ki "... *bilhassa geceleri ayazları tabammül edilemeyecek bir dereceye geldiğinden iki yorgan bir battaniye ile insan sababı güç bulmaktadır!*" demiştir.⁶² Yazısında soğuk bir Zonguldak sabahını uzun uzun betimlemiş, sözcükleriyle okuyucularını bir maden kentinin sıradan bir gününde adeta geziye çıkarmıştır. Anlattığı kentin limanında ve limanı dışında pek çok gemi kömür almak için sıra bekliyor, çocuklar elleri ceplerinde ağızlarından buhar savurarak okula koşuyor, pek çok amele de sokaklarda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. İçerideki herkesin tavla ve iskambil oynadığı Kılburnu Gazinosu hıncahınc doluydu. Tütün dumanları içinde, kömür tozundan her tarafı simsiyah bir zemin üzerinde vakit geçiren bu insanları gören Ragıp Kemal Bey acıma hissine kapılmıştı. Çünkü bu insanların oturacağı, zaman geçireceği bir başka yer yoktu. Samsun'daki kütüphane gibi faydalı ve lüks bir salonun burada neden olmadığını, insanların aziz ve kıymetli vakitlerini hep tavla ve kumar başında mı geçireceklerini sorgulama gereği duymuştu. Kimsede okuma zevkini göremediğini belirten muhabir gördüğü manzara karşısında, kahvehane kültürü üzerine uzun tahlillerde bulunmuştur.⁶³

1930 yılındaki ziyaretine kıyasla 1932 yılında Zonguldak'taki pahalılık üzerinde çok daha fazla duran muhabir kentteki hayat pahalılığını hayret verici bulmuştur.⁶⁴ Çünkü Zonguldak'ta sebze ve meyve yetiştirilmediğinden, pırasa ile lahananın okkası on beşer kuruşa ıspanak ise otuz kuruşa satılıyordu. Türkiye'nin diğer kentlerinde yiyecek dışı ürünler başka yerlerden geldiği için İstanbul'a nazaran

⁶⁰ *A.g.m.*, s. 6.

⁶¹ *A.g.m.*, s. 6.

⁶² Ragıp Kemal, "Halkın kahveleri doldurmasının önüne geçmeliyiz", *Milliyet*, 19 Mart 1932, s. 5.

⁶³ *A.g.m.*, s. 5.

⁶⁴ 1932 yılı itibarıyla Zonguldak'taki ticari istatistikler ve Ticaret Odası verileri için bkz. Hamdi Genç, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi (1920-1932)", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 12 (2010), s. 144-145.

pahalı olması normal karşılanabilirdi. Sebze ve meyveler ise yerelde yetiştirildiği için nispeten ucuz olurdu. Oysa Zonguldak bir işçi memleketi haline gelmiş olduğundan her ihtiyaç şehir dışından getirilmekte, bu yüzden de müthiş bir vurgunculuk hüküm sürmekteydi.⁶⁵ Muhabir bunun çarşı-pazara yansımaları şöyle gözlemlemiştir:

"Elinde bir iki yüz lirası olanlar buraya gelmişler, birer kovuğa sokularak ufak bir işe başlamışlar ve ihtikâr sayesinde müthiş para kazanmışlardır. Çünkü onlar biliyor ki burada mevcut binlerce amele ve esbabı maaş aldıkları paraları yine burada sarfeylemek mecburiyetindedirler. Aybaşı, haftabaşı aylığını haftalığını alanlar doğruca götürüp veresiyelerini kapatmakta ve on para artırıp da memleketlerine gönderememektedirler. İstanbul'daki (30) kurusluk kokmuş peynirleri burada ameleye (120) kurusa satıyorlar. Ameleler kazançlarını kâmilen bu muhtekir esnafa kaptırıyorlar. Bir amele burada altı ay çalışmış ta ailesine ancak dört lira gönderebilmiştir!"⁶⁶

Ragıp Kemal Bey'in verdiği bilgiye göre pahalılığa çözüm olarak bazı girişimler de gündeme gelmişti. Nitekim Havza Fahmiye Genel Müdürü Refik Bey Tasarruf Haftası vesilesiyle Zonguldak'ta bir kooperatif kurulmasını önermiş ve teklifi alkışlarla kabul edilmişti. Bu amaçla hazırlanmış olan mukavelename onaylanmak üzere İktisat Vekâleti'ne gönderilmeye hazır. Mukavelenameye göre hissedarların kâr payı beş liralık bir hisse senedi ve üzerine eklenecek nakit şeklinde dağıtılacaktı. Bu iş için 3500 lira hazırlanmıştı. Kooperatif yönetiminde Refik Bey'in yanı sıra Baro Başkanı Tefik, Türk Kömür Şirketi Temsilcisi Hüseyin Fehmi, Avukat Bekir Sıtkı, Belediye Başkanı Nihat ve Doktor Reşat Lütfi Beyler ile Ziraat Bankası Müdürü gibi önemli isimler yer alıyordu.⁶⁷

Daha önce Kömür Şirketi hastanesinde doktorluk görevini yürüten Nihat Bey'in altı ay önce Belediye Başkanı olduğunu bildiren muhabir, başkanın kısa süre içerisinde tebrike layık pek çok iş yaptığını belirtmektedir. Başkan Nihat Bey dereden su alarak çarşığı sulatmaya başlamış, yangınlara karşı Ankara Köprüsü civarına sabit bir motor koydurmuş diğer mahallerdeki yangınlar için de yüksek noktalara on kadar su deposu yaptırmak üzere çalışmalara başlamıştı. Belediyenin 145.000 liralık hayali bir bütçesi olmasına rağmen fenni mezbahanın inşaatı tamamlanmış, fırtınadan yıkılan iskele yeniden yaptırılmış ve iskele başına bir acil yardım istasyonu kurulmuştu. Kılburnu gazinosundan Ankara Köprüsü'ne kadar olan bölümde 14 metre genişliğinde bir şose açılmakta ve Soğuksu tarafında da 284 metrelik bir set çekilmekteydi. Şehirde 600 metrelik kanalizasyon döşenmiş, Gürcü Tepesi'ne çıkan yol yapılmıştı. Hastaneye ve Kozlu'ya elektrik verilmiş, sokaklardaki petrol lambaları kaldırılmıştı. Zonguldak'ın imar haritası da bir haftaya

⁶⁵ Ragıp Kemal, "Zonguldakta hayat çok pahalıdır", *Milliyet*, 6 Mart 1932, s. 6.

⁶⁶ *A.g.m.*, s. 6.

⁶⁷ *A.g.m.*, s. 6.

kadar ihaleye çıkarılacaktı.⁶⁸

Zonguldak'ta elektrik belediye tarafından sağlanmaktaydı. Ancak çok güçsüz olduğundan Türk Kömürleri Şirketi'yle anlaşma yapılmış, kilovatı belediyeye dört kuruşa verilmek şartıyla bol ve güçlü elektrik üretimi bu şirket tarafından üstlenilmişti. Nisan 1932'den itibaren Zonguldak alacakaranlıktan kurtulacaktı. Şirket ayrıca kilovatı beş paradan, ocakları elektrikle aydınlatacaktı.⁶⁹

Bağlık suyunun şişelenerek kente ulaştırıldığını aktaran muhabir şehirde Terkos gibi, makineyle sevkolunan bir su şebekesinin bulunmamasını büyük bir eksiklik olarak görmüştür. Çünkü ona göre Zonguldak herkesi/herşeyi siyaha boyayan “muzip” ve “beyaza düşman” bir şehirdi. İnsanların temizlik için suya şiddetle ihtiyacı vardı. Bu konuda yaptığı tetkikatta su şebekesi için gerekli olan 100.000 liranın İş Bankası'ndan kredi olarak alınmasının gündeme geldiğini ancak bankanın buna yanaşmadığını öğrenmiştir.⁷⁰

Kömür trenleri gece-gündüz çarşıdan geçtikleri için vagonlardan siyah suların aktığını, bunun da ortalığı berbat ettiğini gözlemleyen Ragıp Kemal Bey'e göre çözüm yollarının yönünün değiştirilmesi ya da caddeye kaldırım taşı döşenmesiydi.⁷¹

Muhabirin verdiği bilgilere göre şehirdeki oteller ve lokantalar temiz değildi. Özellikle lokanta mutfakları denetimsizdi.⁷² Oldukça işlek bir limanı ve gelip gideni çok olmasına rağmen Zonguldak'ta modern bir otelin yapılmamış olmasını hayret verici bulan Ragıp Kemal Bey mevcut otellerin gerçekte birer kervansaraydan öte olmadığını gözlemlemiştir. Kılburnu tarafında yeni bir otel inşasına başlanmış ise de muhabir bir şey söylemek için henüz erken olduğu kanaatindeydi. Diğer yandan, kentte otel yaptıracak bir girişimcinin kısa zamanda ve kolaylıkla zengin olabileceğini ileri sürmüştür.⁷³

1930 yılındaki ziyaretinde hükümet konağının inşasına başlandığını görmüş olan Ragıp Kemal Bey, 1932 yılında hâlâ inşaatın devam ettiğini haber vermektedir. Bildirdiğine göre Rus bombardımanı sonucunda harap olan eski hükümet konağının arsası 200.000 liraya satılmış ve onun yerine 190.000 liraya yeni hükümet konağının yapılması kararlaştırılmıştı. Bu arada devlet daireleri kiralık yerlere taşındığı için yıllık 9.000 lira ödenmekteydi. 1932 yılı itibariyle inşaatın tamamlanabilmesi için 60.000 liraya ihtiyaç olduğu halde ancak 10.000 lira ayrılabilirdiğinden binanın bir süre daha hizmete giremeyeceği açıktı.⁷⁴

⁶⁸ *A.g.m.*, s. 6.

⁶⁹ *A.g.m.*, s. 6. Zonguldak'ta elektrik üretilmesi ve havzanın elektrige kavuşması hakkında bkz. Ali Kaya, *Zonguldak'ta Elektrigin Tarihi*, Karina yay., 1. baskı, Ankara, 2014, s. 30-97.

⁷⁰ Ragıp Kemal, *a.g.m.*, s. 6.

⁷¹ *A.g.m.*, s. 6.

⁷² *A.g.m.*, s. 6.

⁷³ Ragıp Kemal, “Zonguldak hükümet konağı niçin hâlâ yapılamadı”, *Milliyet*, 15 Mart 1932, s. 6.

⁷⁴ *A.g.m.*, s. 6.

Ragıp Kemal Bey'in gittiği kentlerde mercek altına aldığı kamu hizmetlerinin başında eğitim gelmekteydi. 1932 yılındaki Zonguldak gezisinde de bu konuyu göz ardı etmemiş, Zonguldak'taki bazı okulları ziyaret ederek değerlendirmelerde bulunmuştu. Gezisi sırasında Zonguldak Maarif Müdürü Zühtü Bey Şebinkarahisar'a tayin edilmiş, yerine Trabzon Maarif Müdürü Fahri Bey gelmişti. 164 ilkokulun bulunduğu vilayette; merkezde resmi Bartın'da da özel olmak üzere iki ortaokul vardı. 8.000'den fazla öğrencinin bulunduğu vilâyette öğretmen sayısı ise 299'du. Birkaç okulu ziyaret edebilen Ragıp Kemal Bey Başmuallim Hikmet Hanım'ın yönetimindeki Namık Kemal Mektebi'ni konum ve bina açısından iyi bulmuştur. 175 mevcutlu bu okul bir yıl önce 24 öğrenciyi mezun etmişti. 355 mevcutlu Mithatpaşa Mektebi ise kalabalık haldeydi ve acilen yeni bir şube daha açılmasına ihtiyaç vardı. Başmuallim Ahmet Rifat Bey'in yönetimindeki bu okul da bir önceki yıl 26 mezun vermişti. Millet mektepleri ise Maarif Vekâleti'nin verdiği öneme uyumlu değildi. Bu mekteplere devam edenlerin sayısı yalnızca 120 erkekten ibaretti.⁷⁵

Muhabir Milli Mücadele'de yararlılığı görülmüş kişilerle ilgili şehirde yaptığı araştırmada şu isimlere rastlamıştı: Hâlen Defterdarlık görevini yürütmekte olan Halil Bey, Müftü İbrahim Hakkı Efendi, Polis Komiseri Abdülcebbar, Acente Necip, Kars'a gitmiş olan Askerlik Şubesi Başkanı Halit, dönemin kaymakamı Cevdet⁷⁶, Emekli Yüzbaşı (merhum) Ethem, Müddeüsumumi Ömer Lütfi, Madenci Maksut, Orman Memuru İhsan⁷⁷, Kömür Şirketi Müşaviri Hüseyin Fehmi, Eski Belediye Başkanı Nuri Bey ve Dursun Reis.⁷⁸

Özellikle Emekli Yüzbaşı (merhum) Ethem Bey'in hizmetlerinin herkesin dilinde olduğunu belirten muhabir bu kişinin Zonguldak'ta bulunduğu süre zarfında İstanbul Hükümeti tarafından gönderilen polis ve askerleri Kuvayı Milliye saflarına kattığı bilgisini vermektedir. Ethem Bey, Damat Ferit'in Zonguldak'a özel olarak gönderdiği Mutasarrıf Kadri Bey'in Merkez Kumandanlığını yapmış, paravan olarak kullandığı bu görev sayesinde kazandığı nüfuz ile de milli hükümete değerli hizmetler vermişti. Ne var ki Ethem Bey'in ölümünün ardından, ailesi İstanbul'da yardıma muhtaç bir halde yaşıyordu. Ragıp Kemal Bey, Ethem Bey'in hizmetlerinin araştırılabileceğini belirterek emsallerine yapıldığı gibi onun ailesine de "*Hizmat-ı Vataniye*" tertibinden yardım edilmesi konusunda yetkilileri göreve çağırmıştır.⁷⁹

1930 yılı gezisinde Irmak-Filyos hattının inşası hakkında detaylı bilgiler paylaşan Ragıp Kemal Bey 1932 yılında da aynı şeyi yapmıştır. İki sene içerisinde hattın almış olduğu vaziyeti memnuniyet verici bulan muhabir toplam 397 km ve altı etaptan oluşan hattın Irmak-Çankırı ve Filyos-Balkısık bölümlerinin işletmeye

⁷⁵ Ragıp Kemal , "Halkın kahveleri doldurmasının önüne geçmeliyiz", *Milliyet*, 19 Mart 1932, s. 5.

⁷⁶ Cevdet Bey 1932 yılında Kars Valisi idi.

⁷⁷ İhsan Bey 1932 yılında Bursa Orman Müdüriyeti Başkâtibi olarak görev yapıyordu.

⁷⁸ *A.g.m.*, s. 5.

⁷⁹ *A.g.m.*, s. 5.

açıldığını müjdelemektedir. Diğer bölümlerde çalışmalar farklı aşamalarda olmak üzere sürmekteydi. Hattın en arızalı kısmı 15 km olduğu halde 3,5 milyon liraya mâl olmuş ve planlanan süreden önce bitirilmişti. Suçanı mevkiinden Zonguldak'a bir hat inşası da kararlaştırılmış olup, nihai olarak Ereğli'yi Ankara'ya bağlayacak olan bu hat hem başkentini denize, doğuya ve Avrupa'ya ulaşımını kolaylaştıracak hem de zengin bir havzayı demiryoluyla buluşturacaktı.⁸⁰

1932'deki gezisinde sosyal ve ekonomik yaşamdan belediye hizmetlerine, eğitimden ulaşımına kadar geniş bir yelpazede bilgiler sunan Ragıp Kemal Bey, Zonguldak denilince akla gelen kömür konusunda da detaylı bilgiler aktarmıştır. Muhabirin verdiği bilgilere göre ziyareti sırasında Zonguldak Maden Havzası'nda 41 ocak işliyordu. Bunlardan 17'si şirket geri kalanı da şahıs işletmesiydi. 30-40 bin⁸¹ kişinin çalışmakta olduğu havzada yılda 1.600.000 ton kömür üretilmekte, bunun 1.000.000 tonu ihraç edilmekteydi. Çeşitli ülkelere mensup 1.553 vapur, 1318 motor, 881 yelkenli buradan kömür yüklemişlerdi. Kömür ihracındaki faaliyet bir önceki seneye göre artmış olsa da Ereğli şirketi haziran ayına kadar İngiliz lirası üzerinden anlaşmalı olduğu için, İngiliz lirasının düşüşü ton başına 3 lira zarara sebep olmaktadır. Kömür üreticilerinin beklentisi, hükümetin ton başına aldığı 65 kuruş vergiden vazgeçilmesi böylece zararın hiç olmazsa bir kısmından kurtulmaktır. Kömür Havzası'nın (havzai fahmiye) 400-500 bin ton kömür ihraç etmesi maliyetlerin karşılanabilmesi için zorunluydu. Aksi takdirde amele ve memurların sayısının yarı yarıya azaltılması gerekecekti.⁸²

İtalyanlara ait olan Türk Kömür Madenler Şirketi Ragıp Paşa'dan kalan ocakları işletmekteydi. Bunların bir kısmı Kozlu'da, diğerleri de Kandilli ile Alacaagzı'ndaydı. Bu ocakların üretimi dördüncü derecede iken son bir yıl içerisinde ikinci derece olmuştu. Fransızların Ereğli Şirketi ile Türkîş ve Kozlu Kömür şirketleri satış konusunda birleşmişlerdi. İtalyan şirketi ise bunlarla rekabet halindeydi.⁸³ Diğer yandan değerli kömür damarlarını kapsayan Çamlı ocakları başka bir Fransız şirketi tarafından işletilmek üzere satın alınmış, Mösyö Deskofi⁸⁴ ile arkadaşlarının kurdukları bu şirket hâlâ bir iş yapamadığından ocaklar âtil kalmıştı. Bunun sebebi personel maaşlarının ödenmemesi ve iki seneden beri

⁸⁰ Ragıp Kemal, "Ankara-Ereğli hattı ne zaman bitecek, şimdi ne halde?", *Milliyet*, 20 Mart 1932, s. 7.

⁸¹ Bu sayıya şüpheyle yaklaşmak gerekir. Zira 1933 yılında Akşam gazetesinde yayınlanan bilgiye göre havzadaki işçi sayısı on bine yakındır. Bunların ancak iki bini daimi geri kalanı ise muvakkat işçidir. Bkz. *Akşam*, 21 Teşrinisani 1933; Sina Çıladı da havzadaki sürekli ve münavebeli (değişmeli ya da gruplu) olmak üzere çalışan işçi sayısını 1930'ların başlarında 12-13 bin civarında, 1940 yılında ise 21.000 olarak vermektedir. Sina Çıladı, *Taşkömürünün Devletçilik Dönemi*, s. 22.

⁸² Ragıp Kemal, "Zonguldak hükümet konağı niçin hâlâ yapılamadı", *Milliyet*, 15 Mart 1932, s. 6.

⁸³ Ragıp Kemal, "Ankara-Ereğli hattı ne zaman bitecek, şimdi ne halde?", *Milliyet*, 20 Mart 1932, s. 7.

⁸⁴ *Milliyet* gazetesinde Deskofi şeklinde yazılmış olan bu ismin orijinal halinin "D'éscoffie" veya "D'éscoffie" olması mümkündür. Bu çalışmadaki Fransızca isimlerin orijinaleri konusunda fikir veren Sayın Armağan Kars'a teşekkür ederim.

gerekli modern tesisatın yapılmamasıydı. Muhabire göre binlerce kişinin ekmeğe parası kazanmasına engel olan bu şirket hakkında İktisat Vekâleti'nin şiddetli tedbirler alması gerekiyordu.⁸⁵

Ragıp Kemal Bey'in edindiği izlenime göre ihraç edilen kömürlerin üzerindeki verginin kaldırılmasında yarar vardı. Bunun ilk başta hazinenin zararınaymış gibi görüldüğünü kabul etmekle beraber gerçekte vergi gelirinin birkaç kat artmasına neden olacağını savunmuş, yakın zamanda yaşanan bir olayı da örnek vermiştir. Muhabirin aktardığı bu örneğe göre, Ereğli Şirketi Pire'ye 200.000 ton kömür satacarken fiyatta anlaşılammış ve pazarlık bozulmuştu. Ton başına bir lira ucuza verilmiş olsa yabancılarla rekabet mümkün olabilecekti, aradaki bir lira farkın yarısını vergiden muafiyet suretiyle hükümetin, diğer yarısını da şirketin üstlenmesi yönünde yapılan teklif hükümet tarafından kabul görmemişti. Muhabire göre bu gibi vergilerin doğrudan alınmasından ise dolaylı alınması daha faydalı olacaktı. Çünkü aldığı bilgilere göre başka ülkeler bu usulü tercih ediyor ve uluslararası piyasada rekabet edebiliyordu.⁸⁶

Kömür havzası gibi hareketli bir yerde hâlâ karantina uygulamasının sürdüğünü anlatan muhabir Kömür Şirketi Müşaviri Hüseyin Fehmi Bey ile maden mühendislerinden Cemal Bey'in başına gelenleri kötü bir örnek olarak aktarmıştır. Bu iki madenci fırtınalı bir havada Kandilli'den Zonguldak'a zor sığındıkları halde karantina memurları bunları yakalayarak ve "Kağıdımız yoktur!" diyerek 2 lira cezaya çarptırmışlardı. Muhabire göre kömür işleriyle ilgili kişilerin hareketlerini kısıtlamak doğru olmayacağından Marmara havzasında olduğu gibi kömür havzasında (havzai fahmiye) da karantınayı kaldırmak gerekiyordu.⁸⁷

Ragıp Kemal Bey Zonguldak kömür havzasının Türkiye ekonomisi için çok önemli olduğunu diğer ihraç ürünleriyle kıyaslayarak anlatmaya çalışmıştır. Verdiği bilgilere göre Ereğli Şirketi Zonguldak'ta çalışmaya başladığında kömür üretimi 200.000 ton iken bu sayı 1932 yılı itibarıyla 1.000.000 tona çıkmıştı. Vilâyetin gelirinin 2/3'si kömürden sağlanıyordu. Türkiye'nin en fazla gelir getiren yeri bu kömür havzasıydı. İzmir'in üzümü ve inciri, Giresun'un fındığı en fazla bir milyon lira getirebileceği halde Zonguldak'ın durumu öyle değildi. Muhabir kömür havzasının bu durumuna rağmen Zonguldak'a gereken önemin verilmediği kanaatindeydi. Kömür havzasında liman sorunu vardı. Kısa süre önce İtalya hükümeti 70.000 ton kömür nakli için Zonguldak'a 5.000 tonluk bir vapur göndermiş ancak bu vapur fırtınadan ve limansızlıktan dolayı kömürü bir türlü yükleyememişti. Ereğli'de bir liman inşa edilmesi gerektiği çok açıktı. Zira nakliye gemileri yük almak için sırada bekleme sürelerinin (istalye) çok olduğu limansız yerlerde iş görmek istemiyordu. Bir zamanlar yılda 63.000.000 ton kömür çıkaran Çarlık Rusyası'nın bile kalitesi sebebiyle Zonguldak kömürünü tercih etmek

⁸⁵ A.g.m., s. 7.

⁸⁶ A.g.m., s. 7.

⁸⁷ A.g.m., s. 7.

zorunda kaldığını anlatan Ragıp Kemal Bey “İşte bu kadar nefis kömür çıkararak bu havzai fabmieden lâyükile istifade edemediğimizi itiraf etmeliyiz!” diyor ve Zonguldak’a çok önem verilmesi gerektiğinin altını çiziyordu.⁸⁸

3.2. Hüseyin Avni’nin 1932’deki İzlenimleri

1932 yılında Zonguldak’ı ziyaret eden bir başka gazeteci Akşam gazetesi muhabiri Hüseyin Avni Bey’dir. 1926’da da kenti görmüş olduğunu belirten muhabir Zonguldak’ı beş yıllık zaman zarfında belediyeçilik açısından pek değişmemiş bulmuştur. Yalnız yeni yapılan binalar şehrin manzarasını biraz değiştirmiştir. Bu binalardan en önemlisi deniz kenarında hâlen inşaatı devam eden hükümet konağı idi. Hastanenin yanı başında yapılan ilkokul binası ile öğretmenlere mahsus pansiyon da beş yıl içerisinde inşa edilen diğer önemli binalardı. Ayrıca hükümet konağına yakın bir yerde küçük bir bahçe yapılmıştı. Ancak bu bahçede dikilen ağaçların büyüdükçe bahçedeki evkaf saat kulesini kapatacağı öngörülebiliyordu.⁸⁹

Bir kömür memleketi olduğu halde 1926 yılı itibariyle sokakları karanlık ve ilkel bir görünüm arz eden Zonguldak bu bakımdan artık eskisi gibi değildi. 1926 yılında henüz tasavvur halinde olan elektrik işi halledilmiş, belediye Kozlu’da bir elektrik santrali yapmış ve işletmesini bazı şartlarla bir İtalyan şirketine devretmişti. Ne var ki birçok mahalleye henüz elektrik verilmemişti. Evlerin çoğunda elektrik yoktu. Ayrıca her eve elektrik ulaştırılacak tesisat da kurulamamıştı.⁹⁰

Hüseyin Avni Bey de, Ragıp Kemal gibi, ocaklardan kalkıp şehrin ana caddesinden geçerek limana ulaşan tren katarları üzerinde önemle durmuştur. Çünkü trenler bu yoldan geçtikçe her tarafa kömür dumanı saçıyor, yollara kömür tozu döküyordu. Bu tozlar yağmurlu havalarda yağlı pis bir çamura dönüşüyor, kuru havalarda ise rüzgârla birlikte havalanarak insanların yüzünü gözünü kapkara yapıyordu. Bu şartlar altında temiz kalmak isteyen birisinin günde birkaç defa beyaz yaka değiştirmesi şarttı. Daha da kötüsü bu tozların sağlık açısından oluşturduğu tehdiitti. Buna bağlı olarak belediye her yere “Yerlere tükürmek yasaktır hastalık yapar, verem olursunuz” yazan tabelalar asmıştı. Hüseyin Avni Bey’e göre de Zonguldak’ı bu dertten kurtarmanın yolu tren katarlarının şehrin içinden kaldırılmasıydı. Ancak bu konunun yıllardır belediyeyi uğraştırdığını, bir türlü de sonuca ulaşamadığını belirtmektedir. Bu iş için 200 bin liranın üzerinde bir bütçeye ihtiyaç olduğu halde belediyenin bütçesi 170 bin liranın biraz üzerindeydi. Dolayısıyla bu iş belediyenin gücünü aşmaktaydı. Zonguldak bu durumun çaresini hükümetten beklemiş; belediye, ihraç edilen kömürün her bir tonundan belediyeye de birkaç kuruş verilmesini Ankara’ya teklif etmişti. Ne var ki hükümet Türk kömürlerinin dünya

⁸⁸ A.g.m., s. 7.

⁸⁹ Hüseyin Avni, “Zonguldak’da bir hafta- Günde beş defa yaka tebdili lâzım gelen şehir”, *Akşam*, 14 Temmuz 1932, s. 4.

⁹⁰ A.g.m., s. 4.

piyasasında pahalıya satılma ihtimalini göz önüne alarak kömürün tonundan bir santim bile alınmasını uygun bulmamıştı.⁹¹

Hüseyin Avni Bey, genç bir doktor olan Zonguldak Belediye Başkanı Nihat Bey'le bir mülâkat yapmış, söz şehrin içinden geçen katarlara geldiğinde başkan şunları söylemişti:

*"-Ne yapalım, ... Bu bütçe vaziyeti karşısında şehrin ortasından geçen şimendüferin seyircisi oluyoruz. Belediyenin bir vazifesi de, bu demiryolu üzerinde, vagonlardan dökülen kömür tozlarını toplamak, ve yolu temiz tutmaktır. Demiryolu en büyük caddemizi işgal ettiği gibi, bir de onun temizliğüle meşgulüz."*⁹²

Mülakata, alışılmışın aksine, seleflerini kötüleyerek başlamamış olan Belediye Başkanı Nihat Bey, yapmakta ve planlamakta oldukları işler hakkında ise şu bilgileri veriyordu:

"Şehrin kadastroğunu yapıyoruz. Ağâh Bey isminde bir mühendis arkadaşımız, bir buçuk ay sonra işini ikmal edecektir. Bu suretle şehrin ilk defa olarak plâni meydana çıkacaktır.

İmar faaliyetimiz bu plân etrafında cereyan edecektir. Şehrin ihtiyaçları pek çoktur.

Şehrimizde iyi bir otel yoktur, belediye deniz kenarında, kömür tozlarından uzak bir yerde, büyük bir otel yaptıracaktır.

Zonguldak'ın ahşap bir yolcu ve eşya iskelesi vardır. Bu ihtiyacı tatmin eden bir iskele değildir. Belediye beton bir iskele inşa ettirecektir. İnşaat için 70 bin liradan fazla tahsisatımız vardır.

*Yapılacak işlerden biri de, sebze ve meyva halidir. Elyevm Zonguldakta meyva ve sebze satışları dar ve fana bir çarşıda yapılmaktadır."*⁹³

Mülakat sırasında konu Zonguldak'taki pahalılığa gelmiştir. Muhabirin Belediye Başkanı'ndan aldığı bilgilere göre Zonguldak İstanbul'dan daha pahalı bir şehirdi. Kente İstanbul'dan hatta İzmir'den sebze ve meyve gitmekteydi. İstanbul'da patlıcan 10 kuruş iken Zonguldak'ta 15-17 kuruştı. Domates hâlâ 60 kuruşa satılıyordu. Zonguldak'ta ucuz olan tek ürün ise kirazdı. Çünkü köylü kadınlar arkalarında sepetlerle her gün şehre kiraz taşıyor, kirazın okkası toptan 100 paraya bile satılıyordu. Bunun dışındaki meyveler ise İstanbul'dan çok daha pahalıydı.⁹⁴

Başkanın pahalılığa karşı gördüğü tek çare belediyenin bir kooperatif kurmasıydı. Hatta başkan bu konuda epeyce yol kat etmişti. İki ay önce İstanbul'a gitmiş, liman şirketi ile Seyrisefain idaresinin kooperatiflerini incelemiş ve bir

⁹¹ A.g.m., s. 4.

⁹² A.g.m., s. 4.

⁹³ A.g.m., s. 4.

⁹⁴ A.g.m., s. 4.

nizamname hazırlamıştı. Bu kooperatife öncelikle belediye ve devlet memurları katılacak ayrıca isteyenler de girebilecekti. Ancak bu haber piyasada iyi karşılanmamıştı. Zira sebze ve meyve tacirleri belediyenin kooperatif yapmasından memnun değillerdi.⁹⁵

14 Temmuz 1932 tarihli gezi yazısını ağırlıklı olarak Belediye Başkanı Nihat Bey'le yapmış olduğu mülakata ayıran Hüseyin Avni Bey, bir sonraki gün yayımlanan gezi yazısında ise çarşı-pazara ve insan manzaralarına ağırlık vermiştir. 1930'larda bir maden kentindeki gündelik yaşamı ayrıntılarıyla anlatan muhabir, yiyecek fiyatlarındaki aşırı pahalılığa karşın giyecek fiyatlarındaki ucuzluğa şaşmıştır. Anlatımından anlaşıldığına göre işçi şehri olan Zonguldak aynı zamanda ticari açıdan da oldukça canlı bir haldeydi.⁹⁶

Hüseyin Avni Bey'in Zonguldak ziyareti kentte ticaretin en canlı olduğu zamana, aybaşına denk gelmiştir. Bu nedenle çarşı-pazardaki hareketliliğe bizzat şahit olan muhabir amele pazarındaki pek çok ayrıntıyı gözleme ve betimleme şansı yakalamıştı. Uzak ocaklardan dahi amelenin akın ettiği pazarda İstanbul'dan hazır elbise, çorap, kasket satmak için gelen esnafın yanı sıra Bartın ayakkabı esnafı da yerini almıştı. Bunlardan başka Bartın ve Devrek'ten gelen bir alacaklı zümresi de vardı. Ameleden alacaklarını tahsil eden bu kişiler doğruca büyük mağazalara gidip mal almaktaydı. Aybaşı sadece ameleye mal satanlar için değil şeker, kahve, kumaş tacirleri için de iyi bir işgünüydü.⁹⁷

Zonguldak çarşısı sadece amelelerin ihtiyaçlarına yönelik değildi. Öyle mağazalar vardı ki İstanbul Tünelbaşı'nda, Bahçekapı'da satılan son moda eşyaları buralarda bulmak mümkündü. Muhabirin verdiği bilgilere göre amele pazarında kıyafet ve ayakkabı fiyatları müthiş ucuzdu. Başlangıçta satıcının beş lira fiyat biçtiği yeni bir elbisenin, ameleye 280 kuruşa satışıyla sonuçlanan pazarlığa bizzat şahit olmuştu. Esnaftan fiyatlar konusunda bilgi istediğinde "*Tutturabildiğine gider beğim*" cevabını alan Hüseyin Avni Bey Zonguldak'ta 250 kuruşa hazır elbise, 30 kuruşa kasket, 2 liraya da ayakkabı satan pek çok mağaza olduğu bilgisini vermektedir.⁹⁸ Elbise fiyatlarındaki ucuzluğun sebebini araştırdığında yurt dışından parçalar halinde gelen elbise parçalarının gümrükte hazır elbise tarifesine tabi tutulmayıp daha ucuza yurda sokulduktan sonra İstanbul'da ev kadınlarına 15 kuruşa diktirildiğini öğrenmişti. Muhabir İstanbul'da 25 kuruşa satılan çorapları ucuz bulurken, Zonguldak'ta 15 hatta 10 kuruşa çorap satılmasını oldukça şaşırtıcı bulmuştur.⁹⁹

⁹⁵ *A.g.m.*, s. 4.

⁹⁶ Hüseyin Avni, "Zonguldak'ta bir hafta- 280 kuruşa yeni elbise, iki liraya ayakkabı...", *Akşam*, 15 Temmuz 1932, s. 4.

⁹⁷ *A.g.m.*, s. 4.

⁹⁸ *A.g.m.*, s. 4.

⁹⁹ *A.g.m.*, s. 4.

Devrek, Çaycuma ve çevre nahiyelerin tüccarı da Zonguldak'tan mal almakta, şehir merkeziyle bu kazalar ve köyler arasında ticari eşya nakliyatı gittikçe artmaktaydı. Birkaç sene öncesine kadar bu nakliyatın katırlar sırtında olduğunu belirten muhabir Devrek, Kozlu ve Çaycuma yollarının yapılmasına bağlı olarak bu yerler arasında otomobil ve otobüs işlemeye başladığı bilgisini vermektedir. Beş yıl önceki gezisine kıyasla ortada çok daha fazla otomobil, kamyon ve otobüs olduğunu gözlemlemiş ve nakliye işlerinin eskiye göre çok ilerlediği kanaatine varmıştır.¹⁰⁰

Muhabir şehirde radyo ve gramofona ilgiyi son derece yüksek bulmuştur. Hatta ona göre "... radyonun ve gramofon plâklarının en çok satıldığı yerlerden biri de Zonguldaktır".¹⁰¹ Kentte radyo çok yaygınlaşmıştı. Hemen her kahvede bir radyo olduğu gibi Ereğli şirketi de ihtisas amele apartmanlarına birer radyo kurduğunu. Amele kahvelerinde ve lokantalarda genellikle gramofon vardı. Radyolarla gramofonlar sabahtan gece yarısına kadar açıktı. Sabahleyin amele lokantalarında gramofonlar çalmaya başlıyordu. Öğleye doğru mühendislerin, memurların ve doktorların uğrak yeri olan gazinolarda ise radyo tercih ediliyordu. Gazinolar gibi ve bazı kahveler de saat 12:00-13:00 arasında Bükreş radyosunun yayınladığı cazbant ve şarkıları çalıyordu. Akşamüzeri saat altıda ise şehirdeki bütün radyolar İstanbul istasyonuna dönüyordu. Öyle ki Zonguldak küçük bir yer olduğundan kahveye gitmeden, sokakta yürürken bile İstanbul radyosunun şarkılarını ve ajans haberlerini dinlemek mümkündü. Radyo sadece şehir merkezinde değil Zonguldak'la Kozlu arasındaki Harmanyeri gibi şehirden uzak yerlerde bile mevcuttu.¹⁰²

4. 1935 Yılında Gazetecilerin Kaleminden Zonguldak

4.1. Ragıp Kemal'in 1935'teki İzlenimleri

1932'deki ziyaretinden üç yıl sonra yeniden Zonguldak'a giden Ragıp Kemal Bey okuyucularına kenti şu sözlerle tanıyordu:

"[Zonguldak'ta]... seneler, 670 gün ve aylar (60) gündür. Çünkü gece veya gündüz yoktur; her saat çalışmak vardır. Yer üstündeki mesainin iki misli de yer altındadır. Vilâyet halkının bir çoğu madenlerde çalışmak suretiyle para kazanmaktadır. Karadeniz kıyılarında ve hattâ diğer ülkelerimizde bu kadar güriültülü bir şehir az bulunur. Akşama doğru sokaklar ve caddeler adam almaz. Her vilâyetten ve her cinsten insanlar buraya toplanmışlardır".¹⁰³

Muhabir oldukça kısa sayılabilecek bir süreçte şehrin nasıl bir dönüşüme uğradığını ise şöyle anlatıyordu:

¹⁰⁰ A.g.m., s. 4.

¹⁰¹ A.g.m., s. 4.

¹⁰² A.g.m., s. 4.

¹⁰³ R.K. Cantürk, "Zonguldak'ta- Yeni şoseler ve bayındırlık hareketleri", *Kurum*, 25 Ağustos 1935, s. 5.

“Zonguldak, şu son yıllar içinde tam anlamile yaşanacak bir şehir olmuştur. Gün geçtikçe bayındırlıklar artmakta, işler çoğalmakta, her taraftan insanlar buraya akmaktadır. Yirmi yıl evvel burası şöyle böyle bir kasaba iken şimdi bir endüstri diyarı ve bir hayat kaynağı olmuştur.

Zonguldakda toplanan yirmi bin kişi içinde her cinsten insanlar vardır. Türkiyenin yakın ve uzak yerlerinden para kazanmak için gelerek toprağın altında ve üstünde çalışanların sayısı (19) bin kadardır.”¹⁰⁴

Üç yıl aradan sonra Zonguldak’ı gören Cantürk, 1935 yılında şehri bambaşka bir halde bulmuş ve gördüğü değişimden duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirmiştir:

“Üç yıl önce görmüş olduğum Zonguldak bugün başka bir Zonguldak olmuştur. Zonguldakın her köşe bucağını gözlerimi yumsam bilirken bu sefer istikametimi şaşırtdım, gideceğim yeri bulamaz oldum. Denize doğru iki katlı büyük bir beton iskele yapılmış, orada geniş bir meydan hasıl olmuş, demiryolunun geçtiği ana caddelere paket taşları döşenerek tertemiz bir hale getirilmiş, sıra sıra büyük kârgir apartımanlar, evler, resmi daireler kurulmuş, çok sık bir halkevi binası inşa edilmiş, bunun önünde denize kadar süslü bir park vücade getirilmiş, bu park yeni yapılmış olan hükümet konağının önündeki önemli bir parkla birleştirilmiştir. Hükümet konağının önündeki saba da betonla döşenerek Cumhuriyet meydanına tahsis olunmuş bulunuyor.

Kılburnu gazinosunun şekli değişmiş, bahçesi büyük bir ağaçlık halini almış, hükümet konağının deniz cihetine şanlı şerefli ve demir kafesli yüksek bir sancak direği dikilmiş, bunun üç cephesi elektrikli yazılarla süslenmiş, yukarısına bir projektör konularak ihtişamı tamamlanmış, iki taraftaki yaya kaldırımlar betona tabvil olunarak yeni bir postabane binası yapılmış, yeni bir belediye binasının inşasına başlanmış, ilk kömür madenini keşfeden Uzun Mehmet parkı bütün halkın istifadesine açılmış, velhasıl Zonguldak şehri cidden itibar edilecek şekle sokulmuş...

Zonguldağa bu şerefli şekli veren ilbay Halit Aksoyyla halk partisi başkanı mebusumuz doktor Mithat Altıoktur.”¹⁰⁵

Ragıp Kemal Bey, Zonguldak’taki kömür tozlarından hâlâ şikâyet edildiğini duymakla beraber, az çok siyah tozlar olsa da bunun abartılacak kadar olmadığı kanaatindedir.¹⁰⁶ Akşama doğru çarşının insan almayacak derecede kalabalıklaştığını, çeşit çeşit dükkânlar içinde özellikle sebzeçiler ile yiyecek-içecek satıcılarının para kazandığını gözlemlemiş, şehirde ekmekleri özellikle de francaları nefis bulmuştur. Çarşıdaki fiyatlar konusunda ise eskiye göre daha iyimserdir. Fiyatları “biraz pahalı” bulmuştu. Ona göre asıl can sıkıcı olan ise ev

¹⁰⁴ R.K. Cantürk, “Zonguldak ceza evini düzeltmek lâzımdır”, *Kurum*, 29 I. Teşrin 1935, s. 12.

¹⁰⁵ Ragıp Kemal Bey’in bu yazısı imzasızdır. “Yeni Zonguldak”, *Kurum*, 24 Ağustos 1935, s. 5.

¹⁰⁶ R.K. Cantürk, “Zonguldak’ta- Yeni şoseler ve bayındırlık hareketleri”, *Kurum*, 25 Ağustos 1935, s. 5.

kiralalarının yüksekliği idi. Zira iki odanın kirası on beş liraydı ve bunun sıkıntısını en çok memurlar çekiyordu.¹⁰⁷ Birkaç gün sonra yayımlanan yazısında da yine aynı konuya değinen Ragıp Kemal Bey Zonguldak'ta yıllardan beri sürüp giden bir "mesken buhranı" olduğuna dikkat çekiyordu. Verdiği bilgilere göre şehrin nüfusu arttıkça, kurumlar ve memurlar çoğaldıkça insafsızlık da aynı oranda artmıştı. Bir ev bulmak, bulunsa da kirasına katlanmak çok zordu. Bu durumun acısını özellikle memurlar ve az para kazanan iş adamları çekiyordu. Maden kömürü mensuplarıyla yabancılar için böyle bir sıkıntı yoktu. Zonguldak'ta memurların halini perişan bulan ve aileleriyle birlikte acınacak halde olduğunu ileri süren muhabirin önerisi bu şehirde çalışan memurlara "pahalılık zammı" adı altında destek verilmesiydi.¹⁰⁸

Kentteki ekonomik yükselişe bağlı olarak pek çok banka Zonguldak'ta şube açmıştı. Bunların içinde en önemlisi, aynı zamanda kömür havzasındaki en büyük ocakları da işleten İş Bankası'ydı. Diğer yandan Şefik Kâmil adında bir kişi de bir banka kurmuştu. Daha önce kentte maden direği müteahhitliği yapan bu genç girişimci, kazandığı parayla 200.000 lira sermayeli Yardım Bankası'nı açmıştı. Şefik Kâmil aynı zamanda Maden ve İnşaat Taahhütleri Kollektif Şirketi adıyla kurmuş olduğu şirketiyle de direk ve yapı işlerini sürdürüyordu.¹⁰⁹

1932'den beri üç yıldır Zonguldak Valiliği görevini yürüten eski Denizli Valisi Halit Aksoy ile bir görüşme yapan muhabir, Aksoy'un vilâyeti ihya ettiği kanaatindedir. Özellikle yollarla mekteplere çok önem vermiş olan vali sessiz ve mütevazı bir şekilde ama saat gibi işleyerek il ve ilçe merkezlerinde övülmeye değer bayındırlık hizmetleri meydana getirmişti. İlçelerde, hiçbir yerde görülemeyecek kalitede köy yolları yaptırmıştı. Bunlar kum ve taş döşeli şose yolları. İl dâhilindeki bozulmuş şoseler Vali Aksoy zamanında yepyeni ve çok düzenli hale sokulmuş, bütün halka kolayca yolculuk yapma imkânı sağlanmıştı. Ereğli'de nahiyeler ve köyler arası muntazam şoseler yapılmış, Bartın'ın köylerine ve Amasra'dan Kurucaşile'ye 50 km'lik yol açılmıştı. Bunlar köy bütçeleriyle yapıldığından hazineye yük getirmemişti. Zonguldak ile Kozlu arasındaki 6,5 km'lik sahil yolunda kesintisiz ve rahat ulaşım sağlanmıştı. Zonguldak'ı Devrek ve Reşadiye üzerinden Ankara'ya bağlayan yolun il sınırları içerisindeki 83 km'lik kısmı yapılmış ve buralar telefonla il merkezine bağlanmıştı. 112 km'lik Zonguldak-Devrek-Ereğli şosesi çok bozulmuşken tüm eksikleri inşaat şirketine tamir ettirilmişti. 83 km'lik Bartın-Safranbolu şosesi yolculuk edilemez haldeyken yeniden ulaşım açılmıştı. 35 km uzunluğundaki Zonguldak-Çaycuma şosesinin toprak düzeltmesi yapılmış ve taş döşenmesine başlamıştı. 50 km'lik Bartın-Arit, 9 km'lik Kozcağız-Safranbolu, 36 km'lik Bartın-Kozcağız, 35 km'lik Kozcağız-Perşembe, 20 km'lik Çaycuma-Beycuma (Toprak düzeltme aşamasında), 15 km'lik Çaycuma- Kokaksu ve Bartın-Filyos şoseleri iftihara değer şekilde yaptırılmış, ayrıca bu yollarda pek çok menfez

¹⁰⁷ A.g.m., s. 5.

¹⁰⁸ R.K. Cantürk, "Zonguldakta ev buhranı şiddetli!", *Kurum*, 7 Eylül 1935, s. 5.

¹⁰⁹ A.g.m., s. 5.

ve beton köprü inşa edilmişti.¹¹⁰

Ragıp Kemal Bey vilâyet yönetimine deyim yerindeyse tam not vermişti. Diğer yandan, Zonguldak Belediyesi'nin durumu hiç de iyi değildi. Zonguldak Belediyesi'nde başkanlar sık sık değiştiği için muhabir bu durumu bir film şeridine benzetmiştir. Zira üç yıl içerisinde sırasıyla Osman Hayri, Doktor Nihat, Doktor Hayri beyler ile Muhittin Tankut belediye başkanı olmuştu. Osman Hayri Bey verimli çalışmalara başladığı dönemde vefat etmiş, Doktor Nihat Bey de epeyce çalışmış ve sulama tertibatı yapabilmişti.¹¹¹ Yeni Belediye Başkanı Muhittin Tankut ise görevine başlayalı sekiz ay olduğu halde henüz halkı sevindirecek bir iş yapamamıştı. Geçmişte Zonguldak'tan giden kömürlerden kanunsuz olarak aldığı 100.000 liralık oktruva parasını geri ödemeye mahkûm edildiği için borcun sarsıntılarını yaşamaktaydı. Kentin bu durumu karşısında yeni vali, özel idarenin parasıyla birçok bayındırlık hizmeti yaptırarak durumu kurtarmaya çalışıyordu. Belediyenin bütçesi 120.000 lira olmasına rağmen kömür konusundan kalan 36.000 lira borç belediyeyi zor duruma düşürmüştü. Belediyenin motopompu, doktoru, ebesi ve sağlık memurları vardı. Hâlen belediyenin kirada bulunduğu ahşap bina yerine valinin desteğiyle iskele başında üç katlı yeni bir kâgir bina yapılmaktaydı. 30.000 liraya mâl olacak bu binanın iki aya kadar bitmesi bekleniyordu. Belediyenin 1935 yılı programındaki başlıca işler Kokak suyunun kente getirilmesi, itfaiye aracının geliştirilmesi, kaldırımların ve su tesisatının yapılmasıydı.¹¹²

Zonguldak'ın havasının ve suyunun hoş olduğunu belirten Ragıp Kemal Cantürk özellikle sertlik derecesi dört olan Bağlık suyunun lezzeti ve hafifliğiyle ün kazanmış olduğu bilgisini vermektedir. Ne var ki Bağlık suyu parayla satıldığı için herkes bundan yararlanamıyordu. Şehrin suları az olduğu için de ciddi bir su sıkıntısı vardı. Vali (İlbay) Halit Aksoy'un çabasıyla 1935 yılı itibariyle 120.000 lira ödünç alınarak "Kokak" adıyla bilinen güzel ve bol bir suyun şehre getirilmesi için çalışılmaktaydı. Yıllardan beri çekilmekte olan susuzluğun böylece son bulacağı ümit ediliyordu.¹¹³ Şehrin elektriği ise daha önce 10 kuruş iken vali (İlbay) tarafından 6,5'a indirilmiş, sonra yeniden 10'a çıkarılmıştı. Son olarak da bizzat başbakanın emriyle 5 kuruşa indirilmiş olduğu için halk bu durumdan oldukça memnundu.¹¹⁴

Muhabir Cantürk, Vali Aksoy'un yanı sıra Zonguldak Milletvekili ve Halk Partisi İl Başkanı Dr. Mithat Altıok'tan da övgüyle söz etmektedir. Daha önce Düzce'de tanışmış olduğu Dr. Mithat Altıok'u okuyucularına tanıtan muhabir Altıok'un birkaç yıl önce Bolu ilinin parti başkanlığına gönderildiğini, oradan

¹¹⁰ R.K. Cantürk, "Zonguldak'ta- Yeni şoseler ve bayındırlık hareketleri", *Kurum*, 25 Ağustos 1935, s. 5.

¹¹¹ R.K. Cantürk, "Zonguldak hastanesi- Karadeniz kıyılarının önemli bir sağlık kurağıdır", *Kurum*, 10 Eylül 1935, s. 5.

¹¹² *A.g.m.*, s. 5.

¹¹³ R.K. Can Türk, "Zonguldakta Bayındırlık", *Kurum*, 3 Eylül 1935, s. 5.

¹¹⁴ *A.g.m.*, s. 5.

Zonguldak'a nakledildiğini ardından da Zonguldak Milletvekili seçildiğini aktarmaktadır. Altıok aynı zamanda Halk Partisi başkanlığını da sürdürmektedir. Muhabirin verdiği bilgiye göre Bolu ve Düzce'de çok sevilmiş ve halkın güvenini kazanmış olan bu siyaset adamı Zonguldak için de görevlerini yapmak için canla başla çalışmakta, halka çok iyiliklerde bulunmakta ve il içinde bir canlılık oluşturmaktadır. Bunun karşılığında da herkesin gönlünü kazanmıştır.¹¹⁵

Zonguldak'ın gerek yeni binaları gerekse de yeni bayındırlık hizmetleriyle her geçen gün gelişmekte olduğunu, gezip görmeye değer bir yer haline geldiğini belirten muhabir halkın kentte karınca yuvası gibi kaynaşmasını da görülmeye değer manzaralardan biri olarak yorumlamıştır.¹¹⁶ Özellikle karşılıklı inşa edilen yeni hükümet konağı ile halkevi binasının adeta bir anıt manzarası oluşturduğunu ve insanda durup üç beş dakika uzaktan seyretme hevesi doğurduğunu söylemektedir. Vali Akif Behzat Bey zamanında başlanan hükümet konağı yeni Vali (İlbaş) Halit Aksoy'un döneminde tamamlanmış ve devletin şerefine yakışacak biçimde yapılmıştı. Odaların döşemeleri, il makamının mobilyaları, her odanın renkli yağlıboyalarla boyanmış olması gayet güzeldi. Daha önce ayrı ayrı binalara dağılmış olan memurlar ve devlet daireleri artık tek çatı altında toplanmışlardı. Gurur duyulacak binalardan bir diğeri ise "halkevi sarayı" idi. Bu 31,70 m. uzunluğunda, 28,30 m. eninde; bir kısmı iki, bir kısmı da üç katlı bir binaydı. Ön cephesi boyunca uzanan, geniş ve deniz gören bir balkon; büyük ve mükemmel durumda bir sineması, okuma salonu, zengin bir kütüphanesi ve 63 odası vardı. Alt katında geniş bir müzikhol ile caddeye bakan köşesinde Atatürk için bir daire yapılmıştı. Binanın bir köşesine Halk Partisi yerleşmişti. Mebus ve başkan Dr. Mithat Altıok'un çabalarıyla yapılan bu bina Zonguldak için şeref kaynağıydı. Bu binanın yapılmasıyla halkevinin bütün kolları faaliyete geçebilmiş, halk ve ülke için faydalı işler yapılmıştı.¹¹⁷ Halkevinde biçki dikiş yurdunun düzenlediği sergiyi de gezen muhabir, gördükleri karşısında kıvanç duymuştu. Muhabire göre sergi Türk kızlarının kadınlık konusundaki hünerlerini ve inceliklerini ünlü bir ressamın tabloları gibi ortaya koymuştu.¹¹⁸ Ayrıca öğrendiğine göre halkevi parkının ortasına Atatürk'ün tunçtan bir heykelini yaptırmak için girişimlere başlanmıştı. Türk maden endüstrisinin sembolü olması ve Türkiye'deki anıtların hiç birine benzememesi arzulan bu heykel Kubilay Abidesi'nin sanatçılarından biri olan Türk heykeltıraş Ratip Aşir'e ısmarlanmıştı.¹¹⁹

¹¹⁵ R.K. Cantürk, "Zonguldakta ev buhranı şiddetli!", *Kurum*, 7 Eylül 1935, s. 5.

¹¹⁶ R.K. Can Türk, "Zonguldakta Bayındırlık", *Kurum*, 3 Eylül 1935, s. 5.

¹¹⁷ *A.g.m.*, s. 5; Zonguldak Halkevi binası ve halkevinin çalışmaları için bkz. Duygu Tekin, *Toplumsal Bellek ve Mekân: Zonguldak Halkevi Binası*, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017; Yücel Namal, "Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karaelmas Dergisi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 97-134

¹¹⁸ R.K. Cantürk, "Zonguldakta ev buhranı şiddetli!", 7 Eylül 1935, s. 5.

¹¹⁹ R.K. Can Türk, "Zonguldakta Bayındırlık", *Kurum*, 3 Eylül 1935, s. 5; Yücel Namal, Zonguldak'ta Atatürk heykeli yapılması için ilk olarak Alman heykeltıraş Prof. Jozef Thorak ile görüşülmüş

Ragıp Kemal Bey'in kentteki sosyal hayata dair izlenimlerini aktardığı bir başka yer Kapuz Plajı'dır. Muhabir, Zonguldak'ta "vakit geçirilecek yerlerden birisi" olarak anlattığı Kapuz Plajı'ndan adeta büyülenmiş gibi söz etmiş, plajın güzelliğini ayrıntılı şekilde betimlemiştir. Şehir merkezinden plaja işleyen motor ve sandallar ona cuma ve pazar günlerinde Haliç'te görülen manzarayı çağrıştırmıştır. Ancak gördüğü önemli bir eksikliği yadırgamıştır. Zira kadın ve çocukların motorlara binip inmeleri çok zahmetliydi. Motor sahipleri tahta ve basit bir iskeleyle kolaylık sağlayabilecekleri halde bunu yapmamışlardı.¹²⁰

Ragıp Kemal Bey, gezisi sırasında Zonguldak'taki sağlık kurumlarını oldukça iyi bulmuştur. Sağlık teşkilatının başında "Esen ve Sosyal Yardım Direktörü" olarak Münür Bey görev yapıyordu. İl merkezinde Sağlık Bakanlığı'na (Esen Bakanlığı) bağlı 60 yataklı ve röntgenli bir hastane; Ereğli, Bartın ve Safranbolu'da da özel idareye ait 25 yataklı birer hastane vardı. Bunların operatörleri ve uzman doktorları mevcuttu. Devrek'te Sağlık Bakanlığı'na bağlı beş yataklı bir muayene ve tedavi evi bulunuyordu. İl merkezinde belediyenin doktoru da kadın-doğum uzmanıydı. İlçelerin hepsinde hükümet doktorları, Bartın ve Ereğli'de ayrıca birer belediye doktoru, ebeler ve eczaneler vardı. Bunlardan başka, 15'ten fazla bağımsız çalışan doktor da vardı. Ayrıca Frengi Mücadele Kurumu da güçlü durumdaydı.¹²¹

Muhabir "Zonguldağın batı tarafındaki tepenin üzerinde uzaklardan kanadlarını açmış beyaz bir kartal gibi görünen meşhur hastanesi"ni de ziyaret etmiş ve Başhekim Op. Dr. Şerif Korkud eşliğinde her tarafını gezmiştir. Hastanede Şefik Bey adında bir doktor Röntgen Uzmanı olarak görev yapıyordu. Başhemşire Vesile Dilâver Hanım ise iki yıl Amerika'da bulunmuş, İstanbul'daki Amerikan Hasta Bakıcı Mektebi'nde çalışmıştı. Ragıp Kemal Bey'in "çalışkan ve mesleğine ilgili" bulunduğu başhekimin yönetimindeki hastanenin her tarafı temizdi. Hastalar ve hastane için ne gerekiyorsa her şey yerli yerindeydi. Hastanenin eşya ve hasta taşımak için ayrılmış otomobili de çok işe yarıyordu. Ayrı ayrı koşullardaki 49 hastanın 23'ü ameliyatlıydı. Yılda ortalama 800 ameliyatın yapıldığı bu hastanede son bir ay içerisinde 95 ameliyat gerçekleştirilmişti. Yoğunluk karşısında, hastanenin daha önce 50 olan yatak kapasitesi bir önceki yıl 60'a çıkarılmıştı. Ne var ki bu sayı da yeterli gelmiyordu. Kısa süre önce temeli atılan Amele Hastanesi hizmete girince bu yoğunluğun sona ermesi muhtemeldi.¹²²

Gittiği yerlerde okul, hastane, belediye gibi kamu kurumlarını ziyaret etmeyi, kamu hizmetleri hakkında bilgi alıp değerlendirme yapmayı önemseyen Ragıp

olduğunu ve heykeltıraşın konuyla ilgili olarak 1937'de Zonguldak'a geldiğini belirtmektedir. Ancak bu girişim sonuçsuz kalmış, Prof. Zühdü Müridoğlu ve Ali Hadi Bara tarafından yapılan Atatürk ve İnönü heykelleri 1946'da tamamlanarak açılmıştır: Yücel Namal, *Atatürk'ün Zonguldak Gezisi*, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Ankara, 2010, s. 62.

¹²⁰ R.K. Cantürk, "Zonguldak ceza evini düzeltmek lâzımdır", *Kurum*, 29 I. Teşrin 1935, s. 12.

¹²¹ R.K. Cantürk, "Zonguldakta ev buhranı şiddetli!", *Kurum*, 7 Eylül 1935, s. 5.

¹²² R.K. Cantürk, "Zonguldak hastanesi- Karadeniz kıyılarının önemli bir sağlık kurağıdır", *Kurum*, 10 Eylül 1935, s. 5.

Kemal Cantürk mümkün oldukça hapisaneleri de ziyaret etmeye çalışmıştır. Zonguldak'ta da buna imkân bulan muhabir kentteki küçük ve ahşap cezaevinde bizzat incelemelerde bulunmuştur. Gözlemleri ise hiç olumlu değildir. Zira Ağır Ceza Mahkemesi Zonguldak'ta olduğundan çevreden de buraya nakiller yapıyor ve bu durum sayıyı kabartıyordu. Ağır ve hafif suçlularla çocuklar aynı ortamdaydı. 60'ı hükümlü olmak üzere 126 kişinin bulunduğu bina harap halde ve iki göz odadan ibaretti. Muhabire göre işin daha da hayret verici yönü böyle bir binaya ayda on beş bin kuruş kira verilmesiydi.¹²³

Halk Partisi'nin hapisanenin durumunun farkında olduğunu ve bir takım iyileştirmeler yapılmaya çalışıldığını belirten Cantürk, cezaevindekileri okutmak için öğretmen bulunmuş olduğunu, yoksul olanlar için de 33 kat iç çamaşırı verildiğini aktarmaktadır. Cezaevinin darlığı yüzünden sağlık şartlarının kötü olduğunu belirten muhabir buna çare bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bütçe konusunda ise bir önerisi vardır. Zonguldak'taki binlerce işçinin ocaklarda giydiği özel ayakkabılar ile kıyafetlerin cezaevindekilere yaptırılabilceğini, böylece cezaevi için önemli bir gelir sağlanabileceğini söylemektedir. Bu amaçla önce uygun bir cezaevi bulunmalı ve gerekli düzenlemeler yapılarak kendi yağıyla kavrulur hale getirilmeliydi. Ayrıca ileri sürdüğü fikir uygulanırsa cezaevindeki kişilerin de az da olsa para biriktirme şansları olacaktı.¹²⁴

Zonguldak'ta hapisane ve gümrük binasından başka tüm devlet dairelerinin yeni sisteme göre ve modern halde olduğunu söyleyen Cantürk gümrük binasının çok biçimsiz olduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgiye göre yolcuların bavulları sokak ortasında açılarak muayene ediliyordu. Bu binanın Zonguldak'a yaraşır biçimde yeniden inşası için Ankara'dan talepte bulunulmuş ancak henüz cevap gelmemişti. Muhabir her gün yükselmekte olan Zonguldak'ın bu çirkin ve biçimsiz durumdan kurtarılmasının şart olduğunu söyleyerek Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı'nın konuya dikkatini çekiyordu.¹²⁵

Ragıp Kemal Bey, şehri "*Burada iki Zonguldak vardır: Birisi yerin altında, diğeri de üstündedir*" sözleriyle özetliyordu.¹²⁶ Daha önceki gezilerinde olduğu gibi 1935 yılında da havzadaki madenciliği mercek altına almayı ihmal etmemiştir. Zira Zonguldak demek, kömür demektir ve kentteki her şey "*karaelmas*"a göre şekillenmiştir.

Muhabirin verdiği bilgilere göre 1935 yılı itibarıyla havzada özellikle Türkiye ile Ereğli Şirketi kömür endüstrisini ilerletiyordu. Ama ona göre, gerek teşkilat gerekse de memlekete fayda açısından asıl öneme sahip olan Türkiye'di. Türkiye'nin yöneticileri hem Avrupa'da öğrenim görmüş hem de mesleki tecrübe sahibi olduklarından kısa sürede 63 numaralı ocağı modern bir hale sokmuşlardı. Daha

¹²³ R.K. Cantürk, "Zonguldak ceza evini düzeltmek lâzımdır", *Kurum*, 29 I. Teşrin 1935, s. 12.

¹²⁴ *A.g.m.*, s. 12.

¹²⁵ *A.g.m.*, s. 12.

¹²⁶ R.K. Cantürk, "Zonguldak'ta 'Türkiş' madenleri", *Kurum*, 29 Ağustos 1935, s. 9.

önce (merhum) Ahmet Arif'e ait olan ve kişisel faydaya hizmet eden bu ocak dokuz yıldan beri Türkiye'nin malı olmuş, gösterilen fedakârlıklar ve büyük sermayeler sayesinde kısa sürede iyi sonuçlar alınmış ve tüm ülkeye fayda sağlanmaya başlanmıştı. Dört sene öncesine kadar konforu eksik olan bu kuruluş artık çağdaş, sağlık şartlarına uygun ve sosyal bir yapıda üretim yapmaktaydı.¹²⁷

Türkiye'deki maden işçilerinin yaşam koşullarını yakından inceleme şansı yakalayan Ragıp Kemal Bey, işçilerin hayatının ve konforunun düşünülmüş olmasından memnundur. Gözlemlendiği kadarıyla gereken tüm tedbirler mükemmel bir şekilde alınmıştı. İlk etapta 480 bekâr işçiyi barındıracak dört koğuş yapım halindeydi. Bunlarda banyolar, çamaşırhaneler ve yemekhaneler de bulunacaktı. İşçiler karyolalarda yatırılacak ve iş elbisesiyle dış elbisesi ayrı ayrı verilecekti. İşçilere sıcak tabldot servisine de başlanmıştı. Günde 10 kuruşa beş kap lezzetli ve besleyici yemekler veriliyordu. Haftada iki gün verilen tatlılar da ücretsizdi. Ocaklardan çıkan işçiler banyolarını yaptıktan sonra kışın kaloriferli yemekhanede yemeklerini yiyecek ve dinlenme salonunda dinlenebileceklerdi. Geceleri sinema izleyip radyo dinleyebilecekler, uyku saatlerinde de karyolarında yatacaklardı. Diğer yandan memurlar için de evler inşa ediliyordu.¹²⁸

İşçilerin yemekhanesine giren ve yemekleri bizzat inceleyen muhabir "... kendi evlerimizde pişen yemeklerden farkı yoktu. Tere yağlı pilav, Biga nobudile nefis bir et yemeği ve bedavadan bir üzüm hoşafı pek hoştu" demektedir. "Türkiye" mühürlü yemek kaplarının hepsi bakırdandı ve sık sık kalaylanıyordu. İşçilerin öğünleri sabahları güzel bir çorbadan, öğlen ve akşamları ikişer kap etli yemekten oluşuyordu. Haftada iki defa da ücretsiz tatlı veya börek ikram ediliyordu. Cantürk'e göre tüm bunlar, yalnızca işçilerin konforu için değildi. Zira Zonguldak'ta çalışan işçiler kendileri için değil Türk ulusu için çok yararlı işler yapıyorlardı.¹²⁹

Cantürk, 1935'teki ziyareti sırasında –son aylarda herkesin merakını uyandıran- Sömikok hakkında da bilgi edinmek üzere İş Bankası'nın malı olan 63 no'lu ocağa gitmiş, oradan da şirket aracılığıyla Sömikok Fabrikası'na götürülmüştür. Genel Müdür Esat Kerimol, bu konuda muhabire şu bilgileri vermiştir:

"Bu kömürün adı Türk Antrasitidir. Bu antrasit özel bir kömürdür. Uçucu maddeleri % 8-10 nisbetindedir. İs ve koku yapmaz, düzgün yanar, ıskaralarda hurda bırakmaz. Her türlü sobalarda ve hattâ maltızlarda yanabilir. Bilhassa şıfaj santrallerinde ve salamandra sobalarında kullanılır. Temizliği ve yakma kuvveti itibarıyla yüksek evsafa malik olduğu gibi tasarruf itibarıyla da büyük kıymeti vardır. Çünkü daha çok az kömür sarf etmekle diğer kömürlerin neticelerini elde etmek mümkündür.

Bu kömürün parçaları kalıp gibi değildir. Beber tanesi (60) ile (80) ve (20) ile (40) milimetre büyüklüğünde parçalardan ibaret olacaktır. Bu parçaları

¹²⁷ A.g.m., s. 9.

¹²⁸ A.g.m., s. 9.

¹²⁹ A.g.m., s. 9.

ateşlemek için pek az bir talaş ve bir parça kâğıt kâfi gelecektir. Yanma derecesi adi kok kömürlerine nisbetle (450)dir. Kok kömürleri ise (750-780) derecede yanarlar Bu itibarla iki ton kokun işini bir ton ve belki daha az Antrasitle temin etmek kabildir.

Ecnebiden gelen Antrasitlere nisbetle yarıdan daha noksan bir fiyatla piyasaya çıkarılacaktır. Tabii Antrasitler, doğrudan doğruya topraktan çıkar ve kömürün başka bir cinsidir. Bizimki yapma Antrasittir. Kalite itibarıyla ötekinden üstündür Çünkü düzgün mesematı vardır ve yanması daha çok düzenlidir.

Eğer istemeler olursa Bütün Türkiye'ye yetiştirecek kadar antrasit yapılacak bir durum alınmıştır. Bu sayede ormanlarımızda tabriyattan kurtulacaktır ki asıl amaç da budur. Bu kömürler için bir fabrika yapılmaktadır ve yakında mahsulünü verecektir. Bu fabrikada bir deneme fırındır, eğer istenilen sonucu verirse gelecek de bütün mabrukât ihtiyacı temin edilecektir. Bu suretle istihlâlât ve sarfiyat çoğaldıkça Antrasit de ucuzca satılacaktır.

Antrasitler yapılırken bir taraftan da Katıran, benzîn bilhassa tayyare benzini, maden yağı çıkarılacak ve asitfinik çıkarmak da mümkün olacaktır.”¹³⁰

4.2. Ali Naci Karacan'ın 1935'teki İzlenimleri

1935'in sonunda Türk Antrasit Fabrikası'nın açılması Zonguldak'ı bir kez daha ülke gündeminin üst sıralarına oturtmuştur. Fabrikanın açılış töreninde bulunan Tan gazetesi yazarı Ali Naci Karacan bu vesileyle Zonguldak kömür havzasına dair üç tefrika kaleme almış ve bunlar 13, 16 ve 18 Birincikanun 1935 tarihli sayılarda yayınlanmıştır.

Birinci tefrikasını havzanın tarihine ayıran Karacan, yörede kömürün keşfinden Ankara Hükümeti'nin havzayla ilgilenmeye başlamasına kadar geçen sürede nelerin yaşandığını aktarmıştır. Yazısının sonunda ise söz konusu yılları şöyle özetlemiştir:

“Demek ki millî hükümet 336 da havzaya ayak attığı zaman, Türk kömür maden ocakları, Fransız, İtalyan, Rum, Ermeni ve hattâ türlü yollardan ellerine birer damar geçirmiş çeşit çeşit tufeylilerin üşüşmesiyle, tam bir yağma Hasanın böreği manzarası göstermekte idi”¹³¹

Karacan ikinci yazısında, “*tufeyli*” (asalak) olarak tanımladığı işletmecilerden havzanın temizlenmesinin millî hükümetin kurulmasıyla başladığını belirtmiştir. 1935'e kadar Türk sermayesinin havzaya adım adım girdiğini, asıl hamlelerin 1926 sonrasında İktisat Vekâleti tarafından yapıldığını ve yerli sermayenin artık havzaya yön veren bir güç haline geldiğini gururla anlatmıştır. Karacan'a göre bu başarıda millî sermayeli şirketlerin fedakârlık yapmaktan çekinmemesi; halkın, memurların ve Türk teknisyenlerin aynı amaç etrafında birleşmesi büyük fayda sağlamıştı. 1935

¹³⁰ R.K. Cantürk, “Türk antrasiti nasıl olacak?”, *Kurun*, 12 Eylül 1935, s. 5.

¹³¹ Ali Naci Karacan, “Karaelmas: 1- Kömür Havzasının Başından Geçenler Anlatılmağa Değer Hikâyedir”, *Tan*, 13 Birincikanun 1935, s. 5.

yılı itibariyle havzanın en zengin kömür yataklarını ellerinde bulundurmalarına rağmen yabancı sermaye sahipleri Türk sermayesi karşısında bocalama ve tereddüt içerisindeydi. Sahaya yeni sermaye koymaya cesaret edemiyorlardı. En verimli damarların yanı sıra liman ve şimendifer de yabancıların elinde olduğu halde Türk maden ocaklarının durumu ümit vericiydi. Başarı elle tutulur, gözle görülür hale gelmişti. Türk teknisyenler rakiplerini alt etmek için savaşıyordu. Havzayı gezenler, son zamanlarda gerçekleşen lokomotif, elektrik, elektrikli işletme vb. yeniliklerin tamamının Türk sermayesi tarafından yapıldığını rahatça görebilirdi.¹³²

Karacan, ziyareti sırasında duymuş olduğu bir olayı Türk mühendis ve işçilerinin havzayı millileştirme işini nasıl bir ideal meselesi olarak gördüklerine örnek vermektedir. Aktardığına göre; havzayı basan sel 30.000 ton kömürü silip süpürmek üzereyken canlarını hiçe sayarak sel sularına atılan mühendis ve işçiler gerekli tedbirleri almış, kömür harmanlarını zarar görmekten kurtarılmıştı. Karacan'a göre bu olayın önemi sadece maddi kaybın önlenmesi değil, havzadaki Türk sermayesinin hangi ruhla çalıştığını göstermesiydi.¹³³

Karacan'ın verdiği bilgiye göre Zonguldak'ta küçük fakat en güzel evler Türk mühendisler ile Türk işçiler için yapılmış olan evlerdi. Kentte, işçiler için gerekli olan hastane, mektep, sesli sinema, spor tesisleri ile ihtiyaçların karşılanabileceği ucuz kooperatifler neredeyse tamamlanmak üzereydi. Ayda 75 kuruş veren bir amele her gün bir tas çorba, ayda 250 kuruş veren bir işçi her gün etli-sebzeli üç kap yemek yiyebilmekteydi. Aylık 450 kuruş ödeyerek her gün beş kap yemek yemek de mümkündü. Oysa başka madenlerde çalışanlar 15 lira ödeyerek bu yiyeceklerin ancak yarısını alabiliyordu. Amele ücretleri 80-200 arasındaydı. Türk sermayesinin işçilere verdiği para, yabancı sermayeye göre fazla olduğu gibi sosyal destekler sebebiyle bu işçilerin alım gücü de daha fazlaydı. Bir yıl içerisinde amele için banyo yerleri, okuma salonları ve karyolalı yatakhanelerin de hizmete girmesi planlanmıştı. Bu durumun öncelikle ameleyi koruması diğer yandan da randımanı artırması amaçlanıyordu.¹³⁴

Karacan *"Denilebilir ki, milli sermayeler, havzada memleketin en büyük müdafaa silâhı olan kömürü en iyi şekilde işletebilmek için bugün daha temel atıyorlar ve bugünkü her adımlarında daha çok yarını düşünerek çalışıyorlar."* diyordu. Ona göre; Atatürk çocuklarının meydana çıkmaya başladığı Zonguldak, eskiye göre bambaşka bir şehir olma yolundaydı.¹³⁵

Karacan, yazı dizisinin son bölümünü kömürün Türk ekonomisi için önemine ayırmıştır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin kömür ve çeliğe dayandığını hatırlatan yazar Türkiye'nin de gelişebilmek için buhara ve elektrige

¹³² Ali Naci Karacan, "Karaelmas-2-Atatürk Çocukları Kömür Madenlerinde nasıl çalışıyorlar?", *Tan*, 16 Birincikanun 1935, s. 1.

¹³³ *A.g.m.*, s. 1, 9.

¹³⁴ *A.g.m.*, s. 9.

¹³⁵ *A.g.m.*, s. 9.

ihtiyacı olduğunu bunun da kömürle sağlanabileceğini belirtmiştir. Ona göre Gal Havzası İngiltere için ne ise, nasıl ki Ruhr Havzası Alman medeniyetinin temelini oluşturmuşsa Zonguldak da Türk sanayiinin odak noktası olmaya adaydı. Türk kömür sanayiinin biricik merkezi Zonguldak olduğu için Türk sanayiinin beşiği de bu havza olabilir, Türk sanayii bu havza etrafında kurulabilirdi. Ancak bunun için yapılması gereken işler vardı. Her şeyden önce havzada mevcut olan dağınıklık ortadan kaldırmalı, ayrı ellerde paylaşılmış olan yönetim bir elde toplamalıydı. Ayrı ayrı yapılan üretim ve yönetim masrafları bu şekilde azaltılıp maliyet düşürülebilirdi. Böylece tüm Akdeniz havzasının kömür hâkimiyeti Türkiye'ye geçebilirdi. Çünkü Yunanistan'ın, Mısır'ın, İtalya'nın, Yugoslavya'nın, Romanya'nın, Fas ve Cezayir'in elinde kömür yoktu. Bu ülkelerdeki kömür ihtiyacının yarısını bile temin etmek en az beş milyon tonluk bir pazar anlamına geliyordu. İç pazar da göz önüne alındığında üretimi artırmanın, bunun için de gerekli donanımın sağlanmasının gerektiği açıktı. Karacan, Zonguldak'ta gerçekleşecek kömür faaliyetlerinin ülke ekonomisine büyük bir canlılık getireceğini, önemli bir istihdam kaynağı olacağını ve ülkeye yön vereceğini vurguluyordu.¹³⁶

Sonuç

Taşkömürünün işletilmeye başlamasından Kurtuluş Savaşı'na kadar yabancı sermaye hegemonyasında olan Zonguldak Kömür Havzası, cumhuriyetin ilanından sonra hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. 1926'da İş Bankası'nın Zonguldak kömür havzasına girmesiyle başlayan "*Vasıtalı Müdahaleci Dönem*" havzadaki yabancı hegemonyasını kırmaya başlamış, milli sermayenin kömür üretimindeki payını artırırken toplam kömür üretiminde de istikrarlı bir artış sağlamıştır.

Zonguldak 1930'lu yılların ilk yarısında "*Vasıtalı Müdahaleci Dönem*"ın sonuna yaklaşırken "*Devlet İşletmeciliği Dönemi*"nin arifesindeydi. Bu kritik geçiş döneminde kenti ziyaret eden gezi muhabirleri öncelikli olarak kentin varoluş nedeni olan kömür işletmeciliğinin durumunu mercek altına almışlar, havzadaki yabancı sermayeye karşı yerli sermayenin başarılarından övgüyle söz etmişlerdir. Yerli sermayenin üretimdeki payının artmasının yanı sıra işçilerin çalışma ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi, havzanın ulaşım olanaklarının geliştirilmesi umut verici gelişmeler olarak gezi yazılarına yansımıştır. Diğer yandan havzanın deniz ulaşımı açısından yeterli altyapıya sahip olmaması ve Türk kömürünün uluslararası piyasalara pazarlanmasındaki sıkıntılar dile getirilmiş, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesi için alınması gereken tedbirlerin altı çizilmiştir.

Gerek devlet adamlarının gezilerine eşlik etmek vesilesiyle gerekse de kömür havzasının önemine dayalı olarak Zonguldak'a dair yazı yazan gazetecilerin aksine gezi muhabirleri sadece kömüre odaklanmamışlardır. Ziyaretleri sırasında kentteki sosyal ve kültürel değişimi, belediyeciliğin yanı sıra diğer kamu hizmetlerini de incelemişlerdir. Bu muhabirlerin yazılarında anlattıkları Zonguldak 1930'lu yılların ilk yarısında müthiş bir değişim içerisindeydi. Otuz, kırk yıl içerisinde küçük bir

¹³⁶ Ali Naci Karacan, "Kara Elmas 3", *Tan*, 18 Birincikanun 1935, s.1, 3.

köyden bir maden kentine dönüşen Zonguldak'ta hızlı nüfus artışı, tarımsal üretimin kısıtlılığı ve gelir seviyesinin nispeten düzenli/yüksek olması sebebiyle pahalılık ve konut sıkıntısı hüküm sürmekteydi. Sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetleri ihtiyaca cevap verebilir nitelikteyken belediye hizmetleri yeterli seviyede değildi. En önemli caddede tren katarları işliyor, suya çok ihtiyaç duyulduğu halde kente düzenli su verilemiyordu. Buna karşın elektrik üretilerek kullanıma sunulması, yeni hükümet binasıyla halkevinin faaliyete geçmesi, il çapında kara yollarının inşa edilmesi bayındırlık alanında kayda değer gelişmeler olarak gezi yazılarına yansımıştır.

Kaynaklar

I. Gazeteler

Akşam (1932, 1933)

Cumhuriyet (1930, 1933)

Hakimiyet-i Milliye (1933)

Kurun (1935)

Milliyet (1930, 1932, 1933)

Tan (1935)

Vakit (1933)

II. Kitaplar

Ahmet Naim, *Yer Altında Kırk Beş Sene- Bir Maden İşçisinin Anıları*, Hazırlayan: Sina Çıladır, Evrensel Basım Yayın, 1.baskı, İstanbul, 2014.

Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası-Uzun Mehmetten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934.

As, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2013.

Cumhuriyetin 50. Yılında Zonguldak- 1973 İl Yıllığı, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1973.

Çıladır, Sina, *Taşkömürünün Devletçilik Dönemi*, Kültürkent Kuledibi yay., 1.baskı, İstanbul, 2018.

_____, Sina, *Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi*, Genel Maden-İş yay., , Zonguldak, [1993].

Enver, Sadreddin, *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank yay., Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1941.

Kaya, Ali, *Zonguldak'ta Elektriğin Tarihi*, Karina yay., 1. baskı, Ankara, 2014.

Köprülü, Ali Kadri, *Anadolu'da Hayat ve Hatıratım -Anadolu'da İstiklâl Mücadelesi-*, Yayına Hazırlayan: Hamit Pehlivanlı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2011.

Namal, Yücel, *Atatürk'ün Zonguldak Gezisi*, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Ankara, 2010.

Ökçün, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi (1923-İzmir)*, Sermaye Piyasası Kurulu yay., 4. baskı, Ankara, 1997.

Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1998.

- Quataert, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çeviren: Sabri Tekay, Yurt yay., Ankara, 1987.
- Sarıkoçuncu, Ali, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992.
- Seçkin Bir Türk Ormancısı Hüseyin Fehmi İmer- Hayatı, Hatıraları*, Hazırlayan: Kerim Yund, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.
- Tuncer, Kadir, *Tarihîten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Yayına Hazırlayan: Yaşar Selçuk, Göçebe yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû), *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Kırmızı Kedi yay., 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- Yıldırım, İsmail, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001.

III. Makaleler

- Avcı, Cemal, "19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Journal of Social Sciences*, Cilt / Volume: 2012-1 Sayı / Issue: 24, s. 17-33.
- Canver, Can, "Zonguldak Havalisinde Kuvayi Milliye Harekatı", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 189-201.
- Dölen, Emre, "Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924-1931)", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 21-31.
- Genç, Hamdi, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi (1920-1932)", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 12 (2010), s. 137-152.
- _____, "Zonguldak Kazası", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 317-323.
- Güner, Zekai, "Zonguldak ve Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Bölgede Gelişen Olaylar", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 179-187.
- Kara, Murat, "Cumhuriyet Dönemi'nde Ereğli Kömür Havzası (1920-1940)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIV/1 (2012), s. 111-137.
- Karakuzu, Hasan, Namal, Yücel, "Başbakan İsmet İnönü'nün Zonguldak Kömür Havzası Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2014-Volume 2, s. 1-13.
- Namal, Yücel, "Zonguldak Halkevi'nin Faaliyetleri ve Karacelmas Dergisi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 34 (Yaz 2012), s. 97-134.
- Öğreten, Ahmet Öğreten, "Ereğli Kömür Maden Havzasında Kurulan İlk Şirket", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 297-308.
- Sakaoğlu, Necdet, "Tarihe Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 10 (Ekim 1984), s. 21- 25.
- Yüksel, Büşra, "Çalışma İlişkilerine Yönelik ilk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri", *İş ve Hayat*, III/6, s. 155-178.
- Zaman, Ekrem Murat, "Zonguldak Kömür Havzasında Madencilik Eğitimi ve Maden Mektebi", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 33-49.

IV. Tezler

- Gürboğa, Nurşen, *Mine Workers, The State And War: The Ereğli- Zonguldak Coal Basin As The Site of Contest (1920-1947)*, Boğaziçi Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.
- Güven, Tamer, *Zonguldak Közlu'da Kömür Madenciliği: İşletmecilik ve Çalışma Hayatı (1848-1921)*, Bülent Ecevit Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü- İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2014.
- Kara, Murat, *Ereğli Kömür Havzası ve Cumhuriyet Dönemi Şekillenışı*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- İlköğretim Anabilim Dalı- Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2009.
- Tan, Çağlar, *20.Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- Tekin, Duygu, *Toplumsal Bellek ve Mekân: Zonguldak Halkevi Binası*, T.C. Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Summary

The Republic of Turkey was founded in quite economically disadvantaged circumstances. However, there was a wealth in its territory, which is one of the most important components of the Industrial Revolution and which is not found even in some industrialized countries. This wealth was coal. Zonguldak coal basin in Turkey had a vital importance in the industry for the growth of the maritime and rail transportation. It also had more potential export revenue than any other agricultural products of Turkey. However, even though the foreign and minority hegemony prevailed in Zonguldak coal basin since the 19th century was diminished due to the War of Independence, it was still there in the early years of the republic. The amount of coal produced as of 1923 in the basin, which is calculated to have an annual production capacity of 3,000,000 tons of coal, was below 500,000 tons.

Since its foundation, Turkey, depending on the economic value of coal, tried to be the prevailing power in basin and worked to increase its coal production. Improving the conditions of the employees, eliminating technical deficiencies, starting the railway line and putting local capital into coal business with government incentives were important steps taken during the 1920s. The basin was open to more important developments in the first half of the 1930s. Affected by the world economic crisis, Turkey turned to the statist policy and was about to address the coal mining issue in Zonguldak directly. In this process, Zonguldak was visited by senior statesmen and preparations were made for the nationalization of the coal basin.

During the 1930s, urbanization accelerated and social life was transformed in Zonguldak. Thanks to the employment opportunities, the population increased, public works and infrastructure services gained importance; the

minority-foreign influence decreased, and the change brought by the republic started to spread to the urban fabric.

During the 1930s, when Zonguldak witnessed important transformations in terms of national and local economy, it appears frequently in national newspapers. Some journalists dealt with the city on the occasion of statesmen' visits or evaluated its economic value and focused on coal, which is the *raison d'être* for the existence of the city. Some journalists visited the city as a stop of their travel routes, and contacted not only the rulers but also the public. These journalists, who focused on social life, municipality, city life, public services as well as coal, shared important details about Zonguldak with their readers.

A. Fuat Bey, who traveled to Zonguldak in 1930 as a travel reporter of Cumhuriyet newspaper, visited local and foreign coal enterprises in the basin, met with their representatives, took their ideas about coal production and especially praised that the domestic capital starting to be effective in the basin. He also conveyed his impressions about the railway line built with some of the health institutions in the basin. To his mind, Zonguldak was advancing in terms of public works. However, the fact that a port was not built in the basin was one of the biggest obstacles for the marketing of extracted coal. A. Fuat Bey states that Turkey couldn't make enough and good use of coal yet and lists negative examples such as receiving petroleum abroad, using petroleum in factories and electricity production, using millions of tons of wood in homes for heating instead of coal. According to the reporter, this was incompatible with nationalism.

Ragıp Kemal (Cantürk), who traveled around Anatolia and Thrace in the 1930s and wrote travel writings, visited Zonguldak three times in 1930, 1932 and 1935. Ragıp Kemal Bey, who made his first visit on behalf of Milliyet newspaper, focused on coal during this trip and gave extensive information about coal management in the basin; shared the impressions he gained from his meeting with the operators. He also praised the work of domestic capital enterprises. He examined the railway construction on the way to Zonguldak on the spot and underlined that a port should be built in Ereğli for the development of the basin. He observed that there was an intense worker mobility in the basin. According to him, food and residence rents in Zonguldak were remarkably high.

Ragıp Kemal Bey, who visited the city as a reporter for the Milliyet newspaper again in 1932, addressed the problems of coal management as well as the economic value of coal and the basin. However, unlike his first trip, he didn't limit himself only to these points and delved into several details. The reporter, who provides information on the issues such as the municipality's income-expenses, the work of these institutions, the daily and social life of the workers in the basin, shared detailed information about the cost of living and profiteering in the city. He also talked about the services that were seen during the period of national struggle and gave information about some of the schools he visited.

Another reporter who visited Zonguldak in 1932 was Hüseyin Avni Bey, who worked for the Akşam newspaper. Even years after his visit in 1926, the reporter found Zonguldak unchanged in terms of municipal capacity. According to him, the remarkable change was the construction of new buildings and spreading electricity everywhere. No solution was found for the coal-laden trains passing through the main street of the city and polluting to each spot. Hüseyin Avni Bey made an interview with the Mayor of Zonguldak, Nihat Bey, and also gathered information and opinions on other issues related to the municipality. As Ragıp Kemal Bey, he drew attention to the high cost of living in the city, but found the clothing prices relatively cheap. In addition, he personally observed the shopping in the bazaar and market and conveyed his impressions. Another situation that drew the attention of Hüseyin Avni Bey was the intense public interest in radio and gramophone in Zonguldak.

Ragıp Kemal Cantürk, who visited Zonguldak again on behalf of the Kurun (Vakit) newspaper this time in 1935, found the city quite changed. In Zonguldak, where work continued at all hours of the day, the number of workers increased day by day due to the people coming from other provinces, and Zonguldak, which was stripped from the appearance of a small town as a result of public works, became a city to live in. Newly built apartments, public buildings, parks, squares and sidewalks were the first highlights of this change. The bazaar became very crowded, especially in the evening. The prices in the bazaar were expensive and the house rents were over the odds. The reporter found Halit Aksoy very successful, who had been serving as the Governor of Zonguldak for three years and he explained in detail the roadworks that the governor had built throughout the city. However, the situation of Zonguldak municipality was not good and there was a budget problem. In addition, the city's water problem was not solved. During this trip, Cantürk also visited the Kapuz beach, the hospital that was put into service a few years ago, the newly built Halkevi (community center), the prison and the Sömikok factory, and shared his observations and the information he obtained. The reporter who examined the dining hall and food of the mining workers found the food, bedding and living conditions of the workers quite well.

Ali Naci Karacan, who attended the opening ceremony of the Turkish Anthracite Factory in Zonguldak in 1935 on behalf of Tan newspaper, is a typical example for journalists who dealt with Zonguldak only in terms of the value of coal in those years. In three serialized series of articles published after his departure to Zonguldak, he explained the history of the basin and the foreign-minority hegemony of the past and praised the degree to which the domestic capital reached in the basin. He emphasized the importance of coal in world's economy and its economic value for Turkey. According to Karacan, Turkish engineers and workers, who worked with great sacrifice in Turkish-owned enterprises in the basin, started to shape the future of the basin. Local capital enterprises provided good living conditions for engineers and workers. In addition, they provided cheap, quality and abundant food and did what it needed to be done to meet health and social needs.